

19

56

ILUZE TÁNÍ

Osrodek Karta

Koncepce:

Zbigniew Gluza

Redakce a řešerše:

Maria Krawczyk

a

Łukasz Bertram

Dominika Świtkowska

Krzysztof Wittels

Překlad do češtiny a korektura:

Michala Benešová

Grafická úprava, sazba:

Ewa Brejnakowska-Jończyk

Příprava fotografií, sazba:

Tandem Studio

Rešerše obrazového materiálu:

Karolina Andrzejewska-Batko

Zahraniční řešerše a konzultace:

Matěj Bílý (Česko)

András Lénárt (Maďarsko)

Boris Stamenić (Německo)

Vydavatel:

Ošrodek KARTA

ul. Narbutta 29

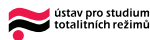
02-536 Varšava

tel. (+48) 22 848 07 12

www.karta.org.pl

email: ok@karta.org.pl

Ošrodek
Karta

Partneři projektu:

Ústav pro studium totalitních režimů

Közép-európai Egyetem
Central European University

Open Society Archives

Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur

Projekt byl realizován s finanční podporou Evropské komise v rámci programu „Evropa pro občany“ Evropské unie.

Publikace odráží výlučně postoje autora a Evropská komise nenese odpovědnost za její meritorní obsah.

Přes veškerou snahu se u části doprovodného obrazového materiálu ne vždy podařilo dohledat majitele autorských práv. Budeme vděční za pomoc a za případné informace ohledně těchto práv.

Varšava 2017

ISBN 978-83-64476-99-0

Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0

Zdání revoluce

Mezi únorem a listopadem roku 1956 došlo v centru střední Evropy podřízeném Sovětům k přelomu, který je obecně označován jako takzvané *tání*. Toto slovo však neobjasňuje proces, kterým podrobené země tohoto regionu prošly. Impuls přišel zvenčí a jeho efekt vyplynul ve finále z podřízenosti Kremlu. Metafora odkazující na roční období má proto jen omezenou platnost – po zimě tehdy dozajista nepřišlo jaro. Po krátkém období *tání* se nadlouho vrátila zima, byť v méně mrazivé podobě.

Čtyři komunistické státy tohoto regionu (Polsko, Maďarsko, Československo a NDR) se v roce 1956 staly místem specifické zkoušky. Během deseti měsíců došlo k prověření jejich revoluční připravenosti; po vzpouře Berlína v roce 1953 se mohly protisovětské nálady projevit v každém z těchto států. XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu nejprve prohlásil Stalina za zločince, když označil „kult osobnosti“ za deformaci systému, a posléze funkcionáři této strany zjišťovali, jak na tyto kroky reagují vedení a obyvatelé vazalských zemí. V případě potřeby přitom eliminovali potenciální nebezpečí.

Mohla na území těchto států vypuknout celonárodní revoluce? Z aktivit Sovětů, které tomu měly zabránit, se to zdá pravděpodobné. Zkušenosti polské Poznaně v červnu 1956 a Budapešti na podzim téhož roku nebo Prahy o dekádu později dokazují, že protest se mohl zrodit v kterémkoli místě západní části sovětského bloku. Kremelské vedení vzpoury potlačovalo, každé ohnisko zvlášť. Tři roky po Stalinově smrti se mohla revolta snadněji vymknout kontrole. Svalováním viny za veškeré „stalinistické“ zlo právě na někdejšího generálního tajemníka se imperiální strana zbavovala zlé pověsti a současně jí to umožňovalo předcházet případným masovým akcím v podrobených zemích.

V této publikaci představujeme klíčové události roku 1956, jež se v této části Evropy odehrály, a doplňujeme je o vybrané citáty z dobových pramenů pocházejících ze všech čtyř zemí. Mezinárodní kolektiv autorů se soustředil na shromáždění svědectví charakteristických pro postoj jednotlivých státních mocí, ale i aktivních představitelů veřejného života vůči akti-

Z ARCHIVU AKOSE ENGELMAYERA

vitám Sovětů či jejich spolupracovníků. Vznikl tak obraz, který by měl odpovědět na klíčovou otázku: co se zde událo v roce, jenž vešel do dějin jako zásadní přelom, ale jehož závěr v ničem nepřipomínal všeobecné politické *tání*?

Revoluční vření o sobě dávalo vědět celou dobu, mezinárodní revoluce však nevy pukla. Přitom jen ona by měla šanci přinést zásadní geopolitické změny. Protesty v Poznani se podařilo okamžitě potlačit. Maďarské povstání aktivně nepodpořilo ani již dříve zmobilizované Polsko. Odhodlání Sovětů a těch, které Sověti protěžovali (rovněž v komunistickém Polsku a v Maďarsku), bylo tak velké, že zcela ovládlo situaci. Museli jsme počkat ještě více než tři desetiletí, abychom se o svobodu upomněli solidárně.

Zbigniew Gluza

Budapešť, říjen 1956. Tanky, pravděpodobně u parlamentu.

Moskva,
14. února 1956.
Nikita Chruščov
promlouvá
na XX. sjezdu
Komunistické
strany Sovětské-
ho svazu (KSSS).

SSSR. V poslední den XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, na uzavřeném jednání bez zahraničních hostů, pronáší první tajemník Ústředního výboru Nikita Chruščov projev nazvaný *Kult osobnosti a jeho důsledky*. Obviňuje v něm Josifa Stalina z konkrétních zločinů, ačkoli se v jejich výčtu omezuje zejména na ty, kterých se Stalin dopustil vůči komunistům a velitelům Rudé armády v období Velkého teroru (1937–1938). Jako takový je jeho projev rovněž pokusem postavit „dobrý“ systém proti „zlému“ diktátorovi a jeho negativním charakterovým vlastnostem.

Nikita Chruščov:

Tuto otázku musíme vážně rozebrat a správně analyzovat proto, abychom vyloučili jakoukoli možnost opakování být jen náznaku podobnosti toho, co se vyskytovalo za Stalinova života, který (...) [se] dopouštěl hrubého násilí vůči všemu, co mu nejen odporovalo, ale co se mu zdálo, při jeho náladovosti a despotičnosti, že odporuje jeho směrnicím. (...) Pojem „nepřítel lidu“ zavedl Stalin. Tento termín okamžitě zbavoval nutnosti všech důkazů ideové nesprávnosti názorů jednotlivce nebo těch, s nimiž se polemizuje: každého, kdo v něčem se Stalinem nesouhlasil, (...) umožňoval vystavit těm nejtvrdějším represím s porušením všech norem revoluční zákonnosti. (...)

V souvislosti s tím musíme odvést velkou práci, abychom z pozic marxismu-leninismu kriticky zhodnotili a opravili chybné názory, které se ve spojitosti s kultem osobnosti rozšířily v oblasti historie, filozofie, ekonomie a dalších věd a rovněž v oblasti literatury a umění.

Moskva, 25. února

→ Tajný projev N. S. Chruščova na XX. sjezdu KSSS o kultu osobnosti J. V. Stalina, in: Zdeněk Veselý: *Světová politika 20. století v dokumentech (1945–1990)*, Praha 2001

Edward Ochab, člen politbyra Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany:

Bylo to pro nás ohromující, protože v té době už jsme si sice byli vědomi nejružnějších deformací či zločinů, ale ne v takové míře a tak hanebných. Chruščovův projev všichni chápali jako náhlý úder, po němž jsme se museli rozhodnout, zda souhlasíme se směrem vytyčeným závěry XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, nebo zda volíme raději hrobové ticho, tedy přehlížení

zločinů Berii a Stalina. Cena za jejich odhalení byla v Sovětském svazu samozřejmě vysoká, a v Polsku mohla být ještě vyšší. Vystala otázka, zda je má naše vedení právo přejít mlčením, nebo zda bude lepší překročit tento divoký potok co nejrychleji, mluvit o hořké pravdě tak, jak ji sami vidíme, a neztrácet naději, že se jednou dostaneme do čistých vod.

Varšava

→ Teresa Torańska: *Oni*, Varšava 2004

Berlín, 1956.
Kontrolní bod
u vjezdu do
amerického
sektoru města.

WŁADYSŁAW ŚLAWNY / FORUM

Ze zpráv STASI (Ministerstva státní bezpečnosti NDR):

Pro postaje značné části úředníků na lokální i centrální úrovni jsou charakteristické následující diskuse:

– Na Hlavní poště v Jeně úředníci diskutovali: „Lze ničit Staliny knihy a portréty?“ (...)

– Studenti konstatují: „Němci musejí vyvodit důsledky z vystoupení soudruha [Anastáze] Mikojana [člena politbyra ÚV KSSS], neboť Walter Ulbricht [generální tajemník Jednotné socialistické strany Německa – SED] byl Stalinovým nejlepším přítelem.“

– Pro intelektuály jsou charakteristické názory vyjadřované v berlínské Kanceláři projektování průmyslových staveb, že „na XX. sjezdu byl zavražděn Stalin“.

Berlín, 28. února

→ Die DDR im Blick der Stasi 1956. Die geheimen Berichte an die DDR Führung (NDR očima Stasi 1956. Tajné zprávy vedení NDR), ed. Henrik Bispinck, Göttingen 2016

Mátyás Rákosi, generální tajemník Maďarské strany pracujících (MDP), v rozhovoru s Jurijem Andropovem, velvyslanecem Sovětského svazu v Maďarsku:

Takto nelze postupovat. (...) Neměli jste tak spěchat. To, co se stalo na vašem sjezdu, je katastrofa. Nevím, co z toho vzejde – v tvé zemi, ani v mé.

Moskva

→ John P. C. Matthews: *Explosion. The Hungarian Revolution of 1956* (Výbuch. Maďarská revoluce 1956), New York 2007

Milan Ferko, československý spisovatel a právník:

Všichni jsme byli přesvědčení, že budujeme nový, lepší svět pro celé lidstvo. A všemi námi otřáslы pozdější podrobnosti z tajného Chruščovova referátu na XX. sjezdu KSSS o stalinských represích, gulagu a o metodách nezákonnosti, které se podle toho vzoru uplatňovaly i u nás, podobně jako v dalších zemích „tábora socialismu“. Ale tehdy jsme byli ještě dost nezkušení a naše reakce byly nekoncepční, upírající se dále pouze do budoucnosti.

Bratislava

→ Milan Ferko: *Ten búrlivý rok, in: Pyžamová revolúcia*, eds. Anton Blaha a kol., Bratislava 2007

Československo,
1956. Muž čtoucí
Pravdu – oficiální
tiskový orgán
ÚV KSSS.

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

3. března

Polsko. Ve Varšavě se za nepřítomnosti nemocného prvního tajemníka Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany Bolesława Bieruta, jenž stále pobýval v Moskvě, konala porada stranického aktivu pod vedením člena politbyra ÚV a předsedy státní rady Aleksandra Zawadzkého. Řada přítomných požadovala potrestání těch, kteří se v rámci bezpečnostního aparátu dopustili „narušování zákonnosti“, a také vysvětlení „Gomułkova případu“, tedy toho, za jakých okolností byl někdejší první tajemník strany odsunut od moci a zatčen.

Stefan Wierbłowski, člen ÚV Polské sjednocené dělnické strany, v průběhu porady:

Mám pocit, a nejspíš jej nemám jen já, jako by obrovský víchur vytrhl okno i s rámem a do řadu let nevětraného pokoje konečně pronikl čerstvý vzduch (...). Myslím si a věřím, že se XX. sjezd stane mocným postrčením směrem ke znovuzavedení a reálnému uplatňování leninských norem ve stranickém i hospodářském životě, postrčením směrem k demokratizaci celého života společnosti (...).

Varšava, 3. března

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březen–listopad '56), eds. Marek Jablonowski a kol., Varšava 2009

Z dokumentu Závěry z porady ústředního stranického aktivu:
Hlavní příčinou našich obtíží na ideologické a kulturní frontě je zpoždění hluboké a konkrétní kritiky dogmatismu a dalších záporných jevů uplynulého období. Vzhledem k mlčení z naší strany se tato kritika nevyhnutelně rodí živelně v prostředí mnohdy nestranickém a není vždy opodstatněná. (...) Ve výsledku neuspokojujeme intelektuální potřeby, ztrácíme autoritu a vystává před námi nebezpečí, že kritickou iniciativu (...) může převzít někdo jiný.

Varšava, 4. března

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březen–listopad '56), eds. Marek Jablonowski a kol., Varšava 2009.

Jerzy Zawieyski, polský spisovatel:

Dnes si připomínáme třetí výročí Stalinovy smrti. V žádných novinách o tom není ani slovo. A co se přitom dělo před třemi lety! Záplava chvalozpěvů, hymnů, elegií. (...) A dnes? Hromadné mlčení otroků podřízených straně.

Varšava, 5. března

→ Jerzy Zawieyski: *Dzienniki* (Deníky), 1. díl, Varšava 2011

10. března

Polsko. V deníku *Trybuna Ludu* vychází článek nazvaný stejně jako projev Nikity Chruščova.

Z redakčního článku Kult osobnosti a jeho důsledky:
Pokračuje proces převýchovy naší strany. Proces velice obtížný pro každého z nás. Převýchovu musíme začít každý sám od sebe, od hluboké analýzy vlastních zvyků, vlastních metod práce, vlastního způsobu uvažování..

Varšava, 10. března

→ *Trybuna Ludu*, č. 69, 10. března 1956

Mieczysław Jastrun, básník a překladatel:

Všechno se točí kolem XX. sjezdu. (...) Dnes se v tisku poprvé objevilo negativní hodnocení pozdějšího Stalinova působení. Poprvé píšou toto jméno bez obav.

Obory, 10. března

→ Mieczysław Jastrun: *Dziennik 1955–1981* (Deník 1955–1981), Krakov 2002

Propagandistický plakát: „Pod vedením Polské sjednocené dělnické strany k novým vítězstvím“.

11. března

Polsko. V týdeníku *Po Prostu* vychází článek Jerzyho Andrzejewského, Jana Olszewského a Waleryho Namiotkiewicze *Vstříc lidem ze Zemské armády*. Autoři se v něm dožadují spravedlnosti pro vojáky Zemské armády. Text se setká s obrovským ohlasem a přispěje ke vnímání týdeníku *Po Prostu* jako hlavní tribuny přívrženců demokratizace politického systému v řadách mladých intelektuálů.

Z článku *Vstříc lidem ze Zemské armády*:

Na vojáky Zemské armády nečekal na konci okupace (...) vítězný pochod. (...) Přivítaly je plakáty s nápisem „Zemská armáda – odporový zakrslík reakce“ a později čas od času dobrotivý úsměv rádobý ideového šosáka: „Přestože jste byli v Zemské armádě, dovolujeme vám žít a pracovat, nabízíme vám šanci se rehabilitovat.“ (...)

Jaký to mělo efekt? Část této nadějně mladé generace se dostávala na pozice naprosté negace naší skutečnosti. (...) Jiní si uvědomovali beznadějnost takového postoje (...) a pokoušeli se překonat překážky i předsudky a aktivně se zapojit do života společnosti. Cesta k naší věci pro ně byla obtížná a plná překážek. Jen zřídka se na ní setkávali s podáním pomocné ruky. (...) Měli bychom hrdinům tohoto boje navrátit jejich skutečnou cenu.

Varšava, 11. března

→ *Po Prostu*, č. 11, 1956

12. března

SSSR. V Moskvě umírá Bolesław Bierut, do konce života zastánce tvrdé stalinské linie. Ačkoli zemřel přirozenou smrtí, objevují se v Polsku fámy, že byl otráven Sověty.

Jan Józef Szczepański, polský spisovatel:

Charakteristická reakce společnosti: trocha pohrdavých úsměšků, avšak většinou absolutní lhostejnost. I pro nenávislné reakce to byl příliš cizí člověk. (...) Výrazněji než při jakékoli jiné příležitosti je vidět, že jsme k němu neměli vztah, že to není naše věc. Smrt funkcionáře. Úsporné mašle, smuteční krep na praporech, pár frází – „Velký syn národů“ a teatrální ztišení hlasu rozhlaso-

Varšava, 1956.
V redakci týdeníku *Po Prostu*:
zástupkyně šéfredaktora Anna
Bratkowská
a Ryszard Turcki.

vých moderátorů. Ubohý člověk. Tak má být poměřována revoluční velikost.

Krakov, 13. března

→ Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

16. března

Polsko. Ve Varšavě se koná pohřeb Bolesława Bieruta, mimo jiné za účasti Nikity Chruščova.

DN. 12 MARCA 1956 R. -
ZMARŁ I SEKRETARZ KC. PZP
BOLESŁAW BIERUTA

Varšava,
13. března 1956.
Oznámení
o úmrtí Bolesława
Bieruta ve
výloze knihku-
pectví.

WISLAW PRASZCZYK / MNM / PAP

Andrzej Kijowski, literární kritik a esejista:

Varšavské ulice uctily Bieruta jako národního hrdinu. Masy potřebují hrdinu. Učinily jím Bieruta, protože zemřel v Moskvě navzdory Stalinovu kultu, navzdory odsouzení Stalina, navzdory zdrženlivosti, s níž byly zahájeny oslavy, zdánlivě navzdory obecně očekávané zdrženlivosti. Pohřeb se konal se vsí parádou. Masy byly nadšené.

Varšava, 20. března

→ Andrzej Kijowski: *Dziennik 1955–1969* (Deník 1955–1969), Krakov 1998

20. března

Polsko. VI. plénem Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany. Novým prvním tajemníkem se stává Edward Ochab. Začíná se projevovat spor mezi dvěma frakcemi – „Puławy“, kteří byli považováni za zastánce liberalizace systému, a dogmatickými „Natoliňany“.

Z projevu Nikity Chruščova na VI. plénu ÚV Polské sjednocené dělnické strany:

Poté, co jsme toto vystoupení prezentovali [na XX. sjezdu], představujeme ho nyní členům strany. Rozhodli jsme, že následně jej představíme komсомolcům. 18 milionů mladých lidí (...). Rozhodli jsme se představit toho vystoupení na dělnických shromážděních,

nejen členům strany, ale i bezpartijním, aby bezpartijní pocítili, že jim důvěřujeme. (...) Myslím, že podporu získáme jak mezi dělníky, tak mezi úředníky a inteligencí. Dnes se naši nepřátelé mírně radují, ale myslím, že později budou zklamáni. Soudruzi, jsem přesvědčený a ručím vám za to, že díky této práci dojde k nebyvalému sjednocení v řadách naší strany a ke sjednocení národa kolem naší strany.

Varšava, 20. března

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březven–listopad '56), eds. Marek Jabłonowski a kol., Varšava 2009.

Jan Józef Szczepański:

Všichni neustále mluví o „tajné Chruščovově zprávě“ (...). Proč se Stalinovy zločiny ukázaly být zločiny právě nyní, v tomto okamžiku, a proč je demaskuje právě Chruščov (...)? Upřímnost jako trumf v karetní hře má jen málo společného s pravdou. A o co se může hrát, riskuje-li někdo takové podkopání pověsti? Podobné psychologické finty jsme ještě neviděli. Po tak rychlém obratu přijde každopádně pokus o nastolení nějakého naprosto nového kurzu. Směřem k blahobytu? Ke sjednocení Německa? (...) Anebo dojde jen k určitým personálním šachům?

Krakov, 20. března

→ Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

PASCAL GETTY IMAGES

Varšava,
16. března
1956. Smuteční
průvod na po-
hřbu Bolesława
Bieruta.

SSSR, 50. léta.
Čtení tisku
v kolchozu.

Polsko. Vedení Polské sjednocené dělnické strany se rozhodne přeložit Chruščovův projev do polštiny a rozeslat ho stranickým organizacím po celé zemi. V dalších týdnech je text projevu předčítán na schůzích. Vyvolává obrovské emoce, neobyčejně vzrušené debaty a řadu otázek. Jeho obsah proniká do obecného povědomí.

Stefan Staszewski, první tajemník Varšavského výboru Polské sjednocené dělnické strany:

Několik dní po plénu nám ze Sovětského svazu poslali kompletní text Chruščovova projevu (...). Ten byl v Ústředním výboru vystaven k volnému přečtení v jedné z místností nahoře. (...) Po pár dnech vyšla najevo nutnost přeložit jej do polštiny, protože spousta lidí – členů ÚV – neuměla rusky. Ochab souhlasil.

Po určitém váhání jsem spolu s několika členy exekutivy vyjednal, že je Chruščovův projev důležitý dokument, který by měli všichni znát. Oficiálně jsme oznámili, že necháme vytisknout tři tisíce číslovaných exemplářů, ale neoficiálně jsme tiskařům nařídili vytisknout jich patnáct tisíc s opakujícím se číslováním. Tiskaři ještě vyrobili něco navíc na vlastní pěst, takže hradba mlčení kolem Chruščovova projevu byla prolomena. Ještě horké výtisky jsem osobně předal Filipu Benovi, dopisovateli Le Monde, Grusonovi z Herald Tribune, Floře Lewisové z New York Times a dalším třem spřáteleným zahraničním novinářům, kteří znění projevu okamžitě dálnopisem poslali na Západ.

Varšava

→ Teresa Torańska: Oni, Varšava 2004

Konec března

Maďarsko. Po odtajnění Chruščovova projevu se v zemi začínají objevovat kritické hlasy. Generální tajemník Maďarské strany pracujících Mátyás Rákosi se pokouší změnu politického kurzu Sovětů bagatelizovat. V Budapešti zahajuje svoji činnost Petőfiho kroužek, v jehož rámci se na pravidelných diskusích scházejí protistalinsky orientovaní intelektuálové.

György Litván, člen Maďarské strany pracujících, na shromáždění stranického aktivu XIII. budapeštského obvodu:

Vystoupil jsem z řady. Ze začátku jsem byl trochu nervózní, ale všechno kolem mě zhaslo, nic jsem neviděl, tak jsem se soustředil na svůj úkol. (...) Pak přišla chvíle na předem připravené věty (...): „Plně si uvědomuji svoji komunistickou odpovědnost, ale prohlašuji, že ani maďarský lid, ani většina členů strany již nedůvěřuje současnému vedení strany, a zejména nedůvěřuje soudruhovi Mátyási Rákosimu. Jedině personální změny a tvrdší sebekritika než dosud mohou přinést východisko z této situace.“

Tyto věty jsem mu vmetl přímo do tváře, ze vzdálenosti dvou kroků. Byl to v podstatě nekrvavý puč, politické bodnutí nožem,

Budapešť,
1956. Trh ve
XIII. obvodu.

i ostatní to tak cítili. Jako by někdo najednou otevřel tisíc lahví šampaňského, rozlehl se křik několika stovek lidí. (...) Třetina sálu začala tleskat, podle mého odhadu další třetina se mnou potichu sympatizovala, a poslední třetina na mě nenávistně hleděla – nejraději by mě na místě zadusili. Vrátil jsem se na své místo a pak začali jeden po druhém promlouvat moji odpůrci.

(...) Jako poslední se o slovo přihlásil Rákosi. (...) Řekl: „Já vás, soudruhu, neznám, nikdy jsem vás neviděl. Je možné, že jako člověk jste čestný a máte dobré úmysly, ale to, co říkáte (...), je našeptávání Ameriky, která tato slova opakuje dokolečka jako papoušek. Takové našeptávání je třeba umlčet, izolovat, odmítnout...“ Všichni věděli, co to v jeho terminologii znamená.

Vzduch kolem jako by v tu chvíli zamrzl, cítil jsem, jak se neznámí lidé sedící vedle mě odtahují. U toho skončil, byl jsem připrave-

ný na nejhorší, ale nic se nestalo. (...) Vrátil jsem se domů, vyhlížel jsem je do půlnoci, ale nepřišli.

Budapešť, 23. března

→ Rozhovor s Györgem Litvánem pořizený Tóthem Pálem Péterem, 1956th Institute OHA, No. 700, 1983, 1984

/ 24. března

NDR. Je zahájen sjezd Jednotné socialistické strany Německa (SED). Někteří delegáti vyzývají k zúctování s chybami stalinského období, jsou však většinou účastníků v čele s generálním tajemníkem strany Walterem Ulbrichem odmítnuti.

Wolfgang Harich, východoněmecký filosof a novinář:

Je nezbytně nutné, aby ve vedení SED a ve vládě NDR došlo k určitým personálním změnám. Především by měli být funkce zbaveni generální tajemník ÚV SED Walter Ulbricht, ministr spravedlnosti Hilde Benjamin a generální prokurátor NDR dr. [Ernst] Melsheimer. Jen takto může vedení SED a vláda NDR získat mezi občany důvěru.

Berlín, 27. března

- *Der Prozess gegen Walter Janka und andere* (Proces Waltera Janky a dalších), ed. Ingke Brodersen, Reinbeck bei Hamburg 1990; cit. podle: Kornelia Papp: *In Zwängen verstrickt. Auswege kommunistischer Schriftsteller aus der Machtideologie in den 1950er und 1960er Jahren in Ungarn und in der DDR* (Zapleteni do donucení. Jak komunističtí spisovatelé v 50. a 60. letech v Maďarsku a NDR opouštěli vládnoucí ideologii), Herbolzheim 2014

Ze zpráv STASI:

V posledních dnech se opět objevily negativní názory na soudruha Waltera Ulbrichta.

– *Zemědělec ze State, [kraj] Schwerin: „Tento sjezd dokazuje, že se blížíme ke konci. Ulbricht už brzo vypustí duši.“ (...)*

– *V kraji Magdeburg se restaurátér z Glindenbergu, [okres] Wolmirstedt, také vyslovil nesouhlasně. Podivoval se, že soudruh Ulbricht promluvil na III. sjezdu strany, neboť si myslel, že Walter Ulbricht sedí jakožto představitel „stalinského kurzu“ ve vězení. Řekl: „Rád bych jen věděl, jak dlouho bude tahle mizérie trvat.“*

Berlín, 30. března

- *Die DDR im Blick der Stasi 1956. Die geheimen Berichte an die DDR Führung* (NDR očima Stasi 1956. Tajné zprávy vedení NDR), ed. Henrik Bispinck, Göttingen 2016

3. března

Československo. Končí zasedání pléna Komunistické strany Československa, na němž se vedla diskuse, zda Chruščovův projev otevírá cestu k rehabilitaci Rudolfa Slánského, někdejšího generálního tajemníka strany, na konci roku 1952 ve vykonstruovaném procesu odsouzeného k trestu smrti. Vedení strany usiluje o to, aby se tato záležitost znovu neotevírala a aby byl případný dopad Chruščovova projevu na situaci v Československu co nejmenší.

Marie Švermová, vězněná komunistická funkcionářka:

Zprávy o XX. sjezdu KSSS mne zastihly v pankrácké věznici. Chodila jsem po cele a říkala si: to je přece pro mne úplná rehabilitace, vždyť všechna hlavní obvinění proti mně byla vlastně tímto vyvrácena. Pravdu jsem měla já! Bachařky byly z toho, co se dozvěděly o XX. sjezdu, úplně vyděšené. V noci otevřely okénko do mé cely a ptaly se mne, co si o tom všem mají myslet, a jaký to bude mít dopad u nás. Byly dost poplašené, zřejmě venku panovala už nová atmosféra.

Praha

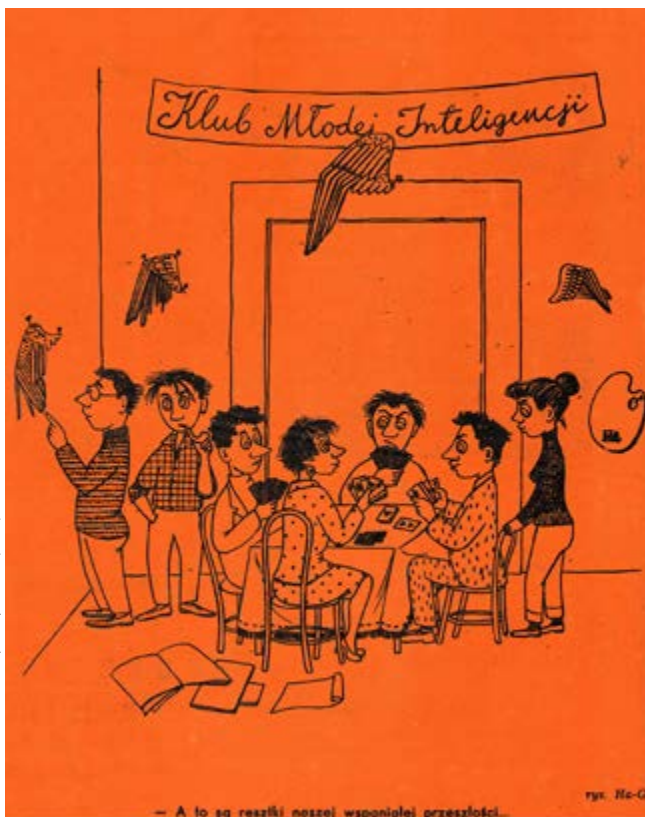
- Marie Švermová: *Vzpomínky*, Praha 2008

ERIC LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

Plzeň, 1956.
V automobilce
Škoda.

Polsko. Po celé zemi vznikají a rozvíjejí se diskusní kroužky intelektuálů navazující na aktivity varšavského Klubu křivého kola fungujícího od roku 1955. Lidé, kteří se na těchto aktivitách podílejí (stranící i nestranící), hledají v rámci společných debat způsob, jak uvést v život politické, společenské, hospodářské a kulturní změny. Dochází k zintenzivnění vzájemných kontaktů, jak privátních, tak mezi jednotlivými skupinami a kulturními institucemi v samotném Polsku i v exilu.

ANNA GOSŁAWSKA-LIPIŃSKA (HAGA/ SZPIKLI), 1957, Č. 27

— A to są resztki naszej wspaniałej przeszłości.

rys. H-G

Zbigniew Kubas, spoluzakladatel prvního polského Klubu mladých intelektuálů v Brzozově v Podkarpátí:

Scházeli jsme se bez nějaké zvláštní organizace. (...) My jsme otvírali diskusí o zdravotnictví, soudci hovořili o právu, učitelé o pedagogice a školství... (...)

Tato naše intelektuální iniciativa probudila (...) v Brzozově společenského ducha, snahu o něco lepšího, než jaká byla realita. (...) Tak se nám v Brzozově podařilo vybudovat plavecký bazén, postavili jsme dvě školy, z větší části i nemocnici. (...) V onom kolektivu jsme se naučili věřit, že něco dokážeme, a to už nám zůstalo...

Brzozów

- ➔ Zbigniew Kubas: *U nas, tak daleko, w Brzozowie. Rozmowa ze Stefanem Bratkowskim* (U nás, tak daleko, v Brzozově. Rozhovor se Stefanem Bratkowským), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

Jan Lechoń, básník:

Doma v Polsku se kají, plivou na Stalina (...). Jejich strach nezmizel, jen se jakoby umocnil, strach z neznámého. Kdo teď přijde? Co bude chtít? Nestane se to, co se nyní píše, jednou herezi a zločinem? Ono „tání“ je ponurým tancem nevolníků – důkazem, že většina z nich už se z otroctví nikdy neosvobodí. Tato „vzpouora“ mě děsí víc nežli ona poslušnost, která nám připadala jen jako maska. Je hrozná, co se v lidech děje.

New York, 17. dubna

- ➔ Jan Lechoń: *Dziennik. 1 stycznia–30 maja 1956* (Deník. 1. ledna–30. května 1956), Varšava 1993

Duben

Polsko. Během vystoupení v Lodži zaútočí generál Kazimierz Witaszewski, náčelník Hlavní politické správy Polské armády a prominentní „Natoliňan“, na tisk a intelektuály podřívající vládnoucí pořádek. Jako jeden z nástrojů, jenž může posloužit k jeho obraně, zmiňuje obušek, který se tak stane jedním ze symbolů stranického „betonu“. Sekretariát Ústředního výboru se od slov Witaszewského veřejně distancuje a odmítá proti sobě stavět inteligenci a dělníky.

Satirická kresba Klubu mladých intelektuálů.

Dole naps: „Toto jsou zbytky naší nádherné minulosti...“

ZOZSŁAW LOZYSKI / OSRODEK WARTA

26. dubna

Československo. Studenti Univerzity Karlovy v Praze na svém shromáždění kritizují povinné přednášky z marxismu-leninismu, ale také rušení vysílání západních rozhlasových stanic či mechanické přejímání sovětských vzorů. V přijaté rezoluci požadují také potrestání lidí odpovědných za zneužití bezpečnostních služeb a za jejich kontrolování. Rezoluci následně rozešlou řadě stranických a státních institucí.

Z rezoluce Fakultní organizace ČSM Matematicko-fyzikální fakulty UK:

Žádáme, aby náš tisk, rozhlas a zpravodajský film informovaly veřejnost pohotověji, přesněji a nezávisleji než doposud. Proti západnímu tisku i tisku jiných lidově demokratických zemí sezna-

moval veřejnost s některými výsledky XX. sjezdu KSSS opožděně. Některé podstatné skutečnosti obsažené v projevech vedoucích představitelů mezinárodního dělnického hnutí prostě zamlčel. Často tak dochází k tomu paradoxu, že i o záležitostech strany se dovidáme dříve z buržoazních pramenů.

Praha, 26. dubna

➔ *Majáles 1956. Nevydařená revolta československých studentů*, ed. John Matthews, Brno 2000

27. dubna

Polsko. Je vyhlášena amnestie vztahující se – kromě lehčích kriminálních činů – také na politické přečiny. V jejich rámci jsou odpuštěny tresty do délky trvání pěti let, vyšší tresty jsou zkráceny a rozsudky smrti jsou změněny na tresty ve výši patnácti let. V průběhu následujícího měsíce opustí polská vězení více než třicet tisíc lidí, včetně zhruba čtyř a půl tisíc politických vězňů.

29. dubna

Polsko. V časopisu *Nowa Kultura* vychází fejeton Krzysztofa Teodora Toeplitze *Sami se spasme v zápolení*. Autor si za něj vysloužil ostré útoky.

Z textu *Sami se spasme v zápolení*:

Poslední politické události následující po XX. sjezdu jsou označovány různě. Říká se jim přelom, revize, „zemětřesení“. Zdá se však, že politický jazyk marxismu má pro vystižení podobných jevů přesnější termíny. V tomto jazyce přece existuje slovo revoluce.

To, k čemu dnes dochází, je revolucí. Je to revoluce pracující třídy proti zkonstatěnému byrokratickému systému s celou jeho politickou, morální i společenskou strukturou, jenž socialismus opřádá stále silnější a stále tvrdší skořápkou.

Varšava, 29. dubna

➔ *Nowa Kultura*, č. 18, 29. dubna 1956

Londýn,
22. dubna 1956.
Protisovětská
demonstrace
emigrantů
ze střední
a východní Evropy
– pochod emigrantů
z Polska.
Na transparentu
je napsáno:
„Nechceme
v Polsku Rusy“.

po prostu

Varšava, 1. května
1956. Redakce
proreformního
týdeníku *Po Prostu*
v průvodu u příleži-
—nosti Svátku práce.

7. května

Polsko. Je zahájena celostátní přehlídka studentských divadel ve Vratislavi. Ocenění získají varšavské Studentské divadlo satiriků a gdaňský Bim-Bom. Podobné divadelní scény, kterých v té době v Polsku fungovalo několik desítek, jsou další platformou, kde dochází ke kritice soudobého stavu a k diskusi o jeho možných změnách.

Andrzej Drawicz, spolutvůrce Studentského divadla satiriků, literární kritik:

Byli jsme tehdy mladí marxisté. (...) Báli jsme se, že s sebou tání přinese nebezpečí rozplynutí našich ideálů, zabřednutí do jakéhosi měšťáckého bahna. (...) Vnímali jsme postoje profesionálních oporunistů, kteří se tání chytli proto, aby na něm mohli udělat kariéru. Právě takoví lidé se od té doby stali našimi oblíbenými zápornými hrdiny. Druhou věcí (...) byla obava, zda ti u moci nepovažují tání za jakousi vábničku, kterou budou mávat před očima občanů jen proto, aby lépe a silněji upevnili svoji pozici, otřesenou rokem 1956.

Varšava

➔ Andrzej Drawicz: *Wczasy pod lufą* (Prázdniny ve stínu hlavní), Varšava 1997

1. května

Československo. Během prvomájového průvodu se skupina studentů zastaví před tribunou stranických funkcionářů a vykřikuje hesla dožadující se otevřené diskuse. Mezi studenty dochází v dalších dnech k živé debatě, jejímiž efekty se stávají další prohlášení.

Anton Blaha, právník, účastník slovenského studentského hnutí z roku 1956:

V okruhu studentů, ve kterém jsem se pohyboval, nás nikdo neorganizoval, nikdo nás nenutil a nenaváděl ke stávkám či revoltě. Tak jsme to cítili, tak jsme tomu věřili, že je to v souladu (...) s našimi přesvědčeními a životy. (...) To až později nás začali podezírat zkostrnatělí politici z toho, jak údajně létaly spojky z Prahy do Bratislavy, jaké propojení jsme měli s reakcí, jak došlo ke snahám svrhnout socialistický společenský pořádek.

Bratislava

➔ Anton Blaha: *Maskám je všetko dovolené*, in: Anton Blaha a kol.: *Pyžamová revolúcia*, Bratislava 2007

Československo,
1. května 1956.
Prvomájové
oslavy.

Vratislav, 7.–10.
května 1956.
Vystoupení
gdaňského
studentského
divadla Bim-Bom
– skeč nazvaný
Cirkus (parodie
sovětských
filmů).

9. května

Polsko. Jsou zahájeny rozhovory zástupců vedení Polské sjednocené dělnické strany s Władysławem Gomułkou o podmínkách jeho případného návratu do politického života. Někdejšího prvního tajemníka navštěvují zástupci obou frakcí uvnitř strany a pokoušejí se ho přetáhnout na svoji stranu. Počítají přitom s tím, že využijí jeho pozitivního společenského obrazu jako oběti stalinismu.

Jerzy Putrament, spisovatel, místopředseda Svazu polských spisovatelů, zástupce člena Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany:

Bylo už jaro, jakési další setkání u spisovatelů. Na chodbě seděl na okenním parapetu [Wiktor] Woroszyłski. Pronesl úplně normálně, jako by to bylo samozřejmé:

*„Víte, soudruhu, v zemi pořád víc lidí čeká na Gomułkův návrat.“
(...) Byl jsem zaskočen, přiznáme si to, nemile.*

Gomułku jsem tehdy znal jen málo (...). Hodnocení jeho osoby ze strany tehdejšího vedení jsem přijímal bez zdráhání a bez váhání. Proto přede mnou nyní vyvstala taková možnost jako určité osobní ohrožení. (...) Sířilo to, chvílemi naprosto zalévalo ústa.

Varšava

➔ Jerzy Putrament: *Pół wieku. Poślizg. Pisma* (Půl století. Uklouznutí. Spisy), 12. díl, Varšava 1987

12. května

Československo. Během oslav majálesu, tradiční studentské slavnosti zlikvidované v období stalinismu, se v Bratislavě objevují humoristicky pojaté transparenty kritizující ubytovací podmínky studentů, přílišný důraz kladený na výuku marxismu či délku povinné vojenské služby. Několik studentů nese také rakev s nápisem „Akademická svoboda“.

Polsko. Jsou zahájeny oslavy studentského majálesu v Krakově, v jejichž průběhu jsou prezentována protirežimní hesla – studenti se dovolávají pravdy a změny stávající ústavy.

Stefan Bratkowski, člen Oblastní rady Svazu polských studentů:

Majáles se proměnil v první poválečnou příležitost k uspořádání velkých pouličních manifestací. Třetí ročník stavební fakulty (...) měl výuku na Bronowicích; celý ročník přednášky hromadně opustil a vydal se do města. Nejprve obcházeli jednotlivé koleje. Začali od koleje Akademie výtvarných umění v Leové ulici, kde bydlela nejhezčí děvčata v Krakově, a skandovali: „Pojď-te s ná-mi, pojd-te s ná-mi!“ Všichni vyběhli ven. Doslova během hodiny a půl se k nim přidaly tisíce mladých lidí a procházeli ulicemi Krakova, smáli se, zpívali a opakovali to své „pojd-te s ná-mi“.

(...) Kluci ze stavební fakulty vedli průvod k sídlu redakcí krakovských novin, kde několik tisícovek hrdel volalo: „Prav-du a chle-ba, prav-du a chle-ba!“ (...) Takto jsme vyvedli krakovskou mládež do ulic (...) a fakt, že se nám nic nestalo, pak do jisté míry osmělil i poznaňské dělníky.

Krakov, 12. května

➔ Stefan Bratkowski: *Pod znakiem pomidora* (Ve znamení rajčete), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozrząd* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

Praha, květen 1956. Studenti během tradiční studentské oslavy Majálesu.

Praha,
květen 1956.
Studenti během
Májálesu.

14. června

Polsko. Do země se vrací Stanisław Cat-Mackiewicz, někdejší premiér exilové polské vlády. Jeho rozhodnutí je chápáno jako symbolická podpora politiky lidí kolem Edwarda Ochaba.

Stanisław Cat-Mackiewicz pro rozhlasovou stanici Kraj:

Jsem velice dojatý, že jsem mohl znovu stanout na polské půdě. Vždy jsem reprezentoval politickou linii, jež stojí v opozici vůči tě, kterou představuje současná polská vláda. Díky srdečnému přivítání, jakého se mi zde dostalo, však vidím, že se Polsko nedělí na vítěze a poražené, ale pouze na Poláky.

Varšava, 14. června

→ *Zielony Sztandar*, č. 49, 20. června 1956; cit. podle: Piotr Bojarski: 1956. *Przebudzeni* (1956. Probuzení), Varšava 2016

15. června

Československo. Končí II. celostátní konference Komunistické strany Československa. První tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný konstatuje, že politika strany nevyžaduje revizi. Rezoluce studentů a jejich aktivity kritizující vládnoucí režim jsou odsouzeny, rozhodnutí o represích však nepadne.

Antonín Novotný v projevu na celostátní konferenci KSČ:

Pracující právem očekávají, že mladí lidé, kterým byla dána možnost dosáhnout vysokoškolského vzdělání, se neodcizí lidu a že svou prací co nejvíce přispějí k výstavbě socialistické společnosti. (...) V poslední době se reakční živly pokusily zneužít kritiky, kterou strana vědomě rozvíjí v celém našem životě, k pokusům proniknout mezi studenty. (...) Je nutno otevřeně říci, že náš lid nepřipustí jakékoliv zneužití našich vysokých škol.

Praha, 15. června

→ Referát prvního tajemníka ÚV KSČ soudruha Antonína Novotného, *Nová mysl*, č. 6, 1956

Polovina června

Polsko. Protesty a proustoje v práci ve Stalinových kovozpracujících závodech v Poznani (ZISPO, předtím a také později Závody Hipolita Cegielského). Důvodem je špatná bytová situace dělníků, ale především zvyšování pracovních norem a snižování mezd.

Stefan Jędrzychowski, místopředseda polské vlády:

Obecné oživení diskuse, jisté uvolnění poměrů a liberalizace vedly k tomu, že vyšlo na povrch rozčarování z výsledků šestiletého plánu, zejména v oblasti životní úrovně. Znovu se objevila otázka vymáhání nezaplacených plateb (...). Požadavky ohledně

Varšava, 14. června 1956. Stanisław Cat-Mackiewicz, bývalý premiér exilové vlády, na letišti.

Poznaň, 50. léta. Tabule se jmény nejlepších pracovníků Stalinových kovožpracujících závodů. Na tabuli nápis: „Mládež v první linii boje za dřívější splnění šestiletého plánu“.

neoprávněně nevyplacených mezd dosahovaly výše několika set milionů zlotých a šířily se po celém Polsku (...).

Poznaň

- ➔ Stefan Jędrzychowski – *Wspomnienia o Październiku 1956* (Stefan Jędrzychowski – Vzpomínky na říjen 1956), in: Marcin Żukowski: *Okres Października '56 w relacji Stefana Jędrzychowskiego złożonej w roku 1983* (Období října '56 ve zprávě Stefana Jędrzychowského podané v roce 1983), *Radzyński Rocznik Humanistyczny*, č. 11, 2013

27. června

Polsko. Během setkání s dělníky Stalinových kovožpracujících závodů odstoupil ministr strojího průmyslu Roman Fidelski od dohody dojednané o den dříve s dělnickou delegací. Vyvolá to velké pobouření.

Stanisław Matyja, člen delegace Stalinových kovožpracujících závodů, neformální vůdce protestujících:

Z davu vystoupil starý dělník (...). Řekl ministrowi: „Poslyšte, vy nejdřív dodělejte základní školu, a až pak usilujte o křeslo ministra.“ Následoval nepopsatelný humbuk. Zdátky mi ukazovali provaz, prostě chtěli ministra pověsit.

Poznaň, 27. června

- ➔ Stanisław Matyja: *Działaliśmy jawnie i głośno* (Působili jsme otevřeně a nahlas), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

Maďarsko. Na setkání Petőfiho kroužku věnovaném svobodě tisku vykřikuje veřejnost hesla na podporu Imre Nagye, v letech

1953–1955 předsedy vlády pokoušejícího se prosazovat liberálnější linii a odsunutého do pozadí přívrženci stalinského *status quo*. Rákosi následně přijímá rozhodnutí o zákazu činnosti podobných kroužků a o represích namířených proti tisku.

Tibor Déry, maďarský spisovatel:

Podívejme se na současnou situaci. Soudruzi, kteří se aktivně účastní diskuse nebo jí naslouchají, si nepovšimli jisté významné okolnosti. Nevidí, že mohou diskutovat jen díky tomu, že jim je to – odpusťte mi takové vyjádření – dovoleno shůry. (...)

1500–2000 de facto stále stejných lidí, kteří navštěvují jednu debatu za druhou, každá profesní skupina si postupně vylévá svoji hořkost na nějakém setkání, načež se uklidní, protože právě získala zpět svobodu slova, svobodu kritiky, a s nimi rovněž naději. Padají z nás slova, máme z nich stejnou radost jako dítě z pouťové trubky, ale nedochází nám, že naše slova jsou jen slova, naděje zůstávají nenaplněny a naše okolí v podstatě nepodléhá žádné změně. (...)

Znovu jsme získali svobodu výpovědi v uměle vytvořeném prostoru a uchlácholeni, ba dokonce spokojeni nasloucháme svému vlastnímu hlasu, zatímco vše kolem nás zůstává v podstatě beze změn.

Budapešť, 27. června

→ Iván Pető: *A Petőfi Kör sajtóvitájának jegyzőkönyve* (Zápis z diskuse Petőfiho kroužku na téma tisku), *Beszélő online*, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-petofi-kor-sajtovitajanak-jegyzokonyve> [přístup: 3. 7. 2017]

28. června

Polsko. Propuká stávka ve Stalinových kovožpracujících závodech, která rychle přerůstá v mnohatisícovou manifestaci před sídlem Vojvodského výboru Polské sjednocené dělnické strany. Kromě ekonomických požadavků se objevují i ty politické – demonstranti se dožadují svobody. Ničí rušičky signálu západních rozhlasových stanic a demolují vězení. Ze sídla Veřejné bezpečnosti padnou směrem k protestujícím výstřely. Dochází ke střetům mezi ozbrojenými civilisty a funkcionáři bezpečnosti. V odpoledních hodinách vstupují do Poznaň armáda.

Stanisław Matyja:

Skupina lidí vtrhla do Vojvodského výboru (...), po chvíli se otevřela okna a oni křičeli: „Podívejte se, jak tady žijí!“ Ukazovali servisy a jídlo, šunky, vodku a další pochoutky. Lidé to namíchlo, protože bojovali o chleba, o spravedlivé normy, o lidské zacházení, a tady si rádoby lidová vláda takhle užívá. (...)

Pak se vše událo rychle. Přijel radiovůz, mám dojem, že od pošty v Kościuszkově ulici, zastavil a lidé začali promlouvat, protestovat. Po chvíli jsem zaslechl tentýž hlas jako předtím – [Wincentyho] Kraška, [tajemníka pro záležitosti propagandy Voj-

Budapešť,
27. června 1956.
Vystoupení spisovatele Tibora
Tardose
v Petőfiho klubu.

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

ŻADAMY CHLEBA

Poznań,
28. června 1956.
Protestující
dělníci s transpa-
rentem „Chceme
chleba“.

vodského výboru]. Mluvil snad minutu a pak ho z vozu sundali. Schytl pár ran.

Poznaň, 28. června

→ *Poznański Czerwiec 1956* (Poznaňský červen 1956), ed. Jarosław Maciejewski a Zofia Trojanowicz, Poznaň 1981

Helena Przybyłek-Porebná, řidička tramvaje:

V okně v prvním či druhém patře nad hlavní branou [budovy Veřejné bezpečnosti] stála žena. V jednu chvíli jsme zaslechli výstřely. Nevěděli jsme, odkud se střílí. Pak ale začali mezi demonstranty padat ranění. Lidé se dali na útěk. Zastavovali se v určité vzdálenosti, takže vytvořili velký půlkruh. My s vlajkami jsme ale stáli

na místě. Najednou vidím, že dotyčná žena na nás míří samopalem a téměř okamžitě padnou výstřely. V nohou jsem ucítila teplo a upadla jsem. Po chvíli mi došlo, že to mě zasáhly ony výstřely.

Poznaň, 28. června

→ *Poznański Czerwiec 1956. Relacje uczestników* (Poznaňský červen 1956. Výpovědi aktérů), ed. Aleksander Ziemkowski, Poznaň 2008

Anna Kowalská, spisovatelka:

Pokud dělníci posílají své ženy a děti ve stávkovém pochodu na smrt, je to už naprosté zoufalství. Expressy samozřejmě píší o kontrarevoluci, ale copak vláda a strana nebyly po celé ty roky kontrarevolucí? A co ti, kteří dopustili, aby o tři sta až čtyři sta zlotých (jak přiznává dokonce i Express) klesly platy dělníků, ti, co tak flegmaticky a bez pocitu odpovědnosti byrokratizovali, uklidnění tím, že dělník snese cokoli, že není třeba cítit se pánem, dokud dobytek nezdechá? Copak ti nejsou kontrarevolucionáři a zločinci? Pláčou, že padli tři příslušníci bezpečnosti, ale že národ umíral a umírá, o tom mlčí. Teď teprve začne lhaní, komedie, odporne nařikání. Vojáci střílí do lidí, do žen a dětí dělníků. Ne, u toho to neskončí!

Varšava, 28. června

→ Anna Kowalska: *Dzienniki 1927–1969* (Deníky 1927–1969), Varšava 2008

Z Projevu předsedy vlády Józefa Cyrankiewicze k obyvatelům Poznaně:

Odpovědnost za krev prolitou v Poznani padá na protipolská imperialistická centra a reakční podzemí. Ti jsou přímými viníky nastalých událostí. (...) Každý provokatér či šílenec, jenž se odváží pozvednout ruku proti lidové vládě, si musí být jistý, že mu vláda tuto ruku usekne v zájmu dělnické třídy, v zájmu pracujícího rolnictva i inteligence, v zájmu boje za zvýšení životní úrovně, v zájmu demokratizace našeho života, v zájmu naší vlasti.

Varšava, 29. června

→ *Trybuna Ludu*, č. 181, 30. června 1956

Poznaň,
28. června 1956.
Protestující
ženy.

LESZEK PAPRZYCKI / WYDAWNICTWO MIEJSKIE POZNAŃ

Jan Józef Szczepański:

Oficiální komunikáty jsou výmluvné. Zprvu se mluvilo o „tragickém omylu“ využitím „provokatéry“. Nyní už jsou to jen „provokatéři“, „fašističtí bojůvkáři“ a „spodina“. Moskva přímo konstatuje, že to vše se děje za americké dolary. Tisku bylo v tichosti přikázáno, aby nezveřejňoval kritické články. Budeme mít novou selanku pod železným příkrovem.

Kasinka

→ Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

30. června

Polsko. Počet zatčených po poznaňských událostech dosáhl zhruba 750. Mnozí ze zadržených jsou během výslechů biti.

Jan Nowak-Jeziorański, ředitel „Hlasu svobodného Polska“ Rádia Svobodná Evropa:

Důležitým tématem, jenž se po poznaňských událostech nabízel, byly blížící se procesy. Protože režim avizoval, že „viníci budou přísně potrestáni“, otevřel [Wojciech] Trojanowski [v pořadu Reflektorem po zemi] řadu otázek: Budou zatčení souzeni podle starých stalinských vzorů, bude soudní přelíčení otevřeno pro veřejnost, budou obhájci využívat plnou svobodu slova? Budou do jednací síně vpuštěni západní novináři? Proces se měl stát testem, zda se odmítnutí zločinů a zneužití moci „minulého období“ ze strany Ochaba a jeho lidí potvrzuje v praxi.

Mnichov, 30. června

→ Jan Nowak-Jeziorański: *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* (Válka v éteru. Vzpomínky z let 1948–1956), 1. díl, Krakov 1991

LESZEK PAPRZYCKI / WYDAWNICTWO MIEJSKIE POZNAŃ

Poznaň,
28. června 1956.
Tanky rozhánějí
protestující
u budovy Veřej-
né bezpečnosti.

Poznaň, 28. červ-
na 1956. Lidé
protestující
u budovy Veřej-
né bezpečnosti.

Prycz z dyktaturą

387

Poznań, 28.–29.
června 1956.
Nápis na tram-
vají: „Pryč
s dyktaturou.“

REVA JAKOSIŃSKA / OŚRODEK KARTA

Začátek července

Polsko. Po celé zemi zaznívají slova podpory a solidarity s Poznání. Nacházejí svůj výraz v dopisech adresovaných redakcím novin a rozhlasu či stranickým orgánům, ale také v letáčích a nápisech na zdech. V mnoha závodech jsou organizovány stávky s podobnými požadavky jako v Poznani.

Z dopisu „dělníka z Kielc“:

Poté, co jsem si v ranních zprávách dne 5. července vyslechl, že bylo odmítnuto přijetí darů od amerického Červeného kříže, udivilo mě to a rozezličilo.

Ti, kteří tuto pomoc nepřijali, hovořili ve svém vlastním zájmu, nikoli v zájmu národa. Jejich výděleky se nepohybují v rozmezí 500–800 zlotých jako u průměrného proletáře, nebydlí v tmavých dírách a norách jako stovky tisíc utlačovaných dělníků, o nichž se říká: „Vám patří moc.“ Netrápí je, co uvaří k večeři, ale baví se, častují se navzájem zahraničními víny a různými pochoutkami (...).

Kdybychom se dělníků Stalinových kovožpracujících závodů, Pumeksu a dalších podniků zeptali, kdo jim do ruky vtiskl zbraň, nejspíš bychom se dozvěděli, že podmínky vytvořené „lidovou vládou“. Zanedlouho stanou před soudem dělníci, kteří se dožadovali svých lidských práv. Není to však spravedlivé – tam, na lavici obžalovaných, by měli zasednout ti, kteří to způsobili, ti, kteří utáhli smyčku na krku tisíců poznaňských dělníků. Nedopustili se toho zahraniční „nepřátelé“, ale prázdné žaludky těch, kteří byli a jsou už dvanáct let okrádáni.

Kielce, 9. července

➔ *Księga listów PRL-u* (Kniha dopisů Lidového Polska), 2. díl, ed. Grzegorz Soltysiak, Varšava 2005

Jerzy Stempowski, polský spisovatel, v dopise publicistovi Jerzemu Giedroycovi:

Budou-li varšavské časopisy psát o provokaci, bude to jen důkaz, že nejsou svobodnější než dříve a že musejí opakovat modlitbu po vzoru Prawdy. Nic jiného z toho nevyplývá. (...)

Je jasné, že po několika měsících halasného měnění pozic a euforie, a zejména po událostech v Poznani, nastanou nyní popeleční dny, s nutností замалювання грехов [rus. prošení o odpuštění hříchů] před Kremlem.

Bern, 17. července

➔ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski: *Listy 1946–1969* (Dopisy 1946–1969), 1. díl, Varšava 1998

Varšava, 50. léta.
Děti na pozadí
ruin domů
na ulici Grzy-
bowska.

6. července

Polsko. Polsko. V deníku *Trybuna Ludu* vychází článek Krzysztofa Wolického *První závěry*, jenž je ještě téhož dne odsouzen politbyrem Polské sjednocené dělnické strany. O funkci přichází šéfredaktor novin Jerzy Morawski (současně tajemník Ústředního výboru spojovaný s reformním křídlem).

Z článku *První závěry*:

Poznaňský čtvrtek měl dvě roviny: rovinu dělnické nespokojenosti a rozčarování, a rovinu nepřátelského vystoupení proti lidové vládě. (...) Stávka dělníků v Poznani (a tuto klíčovou bolestnou pravdu bychom neměli ani maskovat, ani přikrášlovat) byla v nemalé míře vyvolána byrokratickým pokřivením proletářského státu, našeho státu a naší vlády.

Varšava, 6. července

→ *Trybuna Ludu*, č. 187, 6. července 1956

7. července

Polsko. Na poradě prvních vojvodských tajemníků Polské sjednocené dělnické strany je představena zpráva komise zkoumající okolnosti poznaňských událostí, v jejímž čele stál tajemník ÚV Edward Gierek. V její interpretaci šlo o předem naplánovanou diverzní akci řízenou nepřáteli lidové vlády tyjícími z nespokojenosti dělníků. V diskusi útočí řada účastníků, včetně Edwarda Ochaba, na tisk za podkopávání autority režimu.

Edward Ochab během porady ÚV Polské sjednocené dělnické strany, na níž se projednávaly výsledky práce tzv. Gierkovy komise:

Zdá se mi, že jsme v naší práci do značné míry ztratili proporce, správné zhodnocení proporcí toho, čeho bylo dosaženo, a všech obtíží, kterým dnes čelíme (...). Tváří v tvář takovéto situaci se musíme bít o další rozvoj našeho průmyslu a o udržení moci. Veškerými prostředky, jaké budeme mít k dispozici. Byli jsme až příliš liberální vůči nejrůznějším pomlouvačům a odpadlíkům podkopávajícím autoritu naší vlády, nedokázali jsme rozpoznat hranici

Poznaň. Fotografie Bolesława Bieruta v sídle Veřejné bezpečnosti, na kterou protestující stříleli.

mezi opodstatněnou kritikou, kterou je třeba rozvíjet, a mezi očerňováním vlády a režimu.

Varšava, 7. července

→ AAN, KC PZPR, 237/V-237, k. 1-95, kopie, strojepis; cit. podle: *Poznański Czerwiec 1956. Wybór dokumentów* (Poznaňský červen 1956. Výběr z dokumentů), 1. díl, eds. Stanisław Jankowiak, Rafał Kościański, Edmund Makowski a Rafał Reczek, Poznaň 2012

18. července

Maďarsko. V zemi i uvnitř strany roste napětí. Pod vlivem Moskvy podává demisi Mátyás Rákosi. Jeho nástupcem se stává Ernő Gerő, ve stejné míře zodpovědný za zločiny stalinského období a stejně odmítavý vůči jakýmkoli změnám. Tisk, i ten stranický, začíná stále výrazněji vystupovat proti *statu quo*.

Polsko. Je zahájeno VII. plénum Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany. V bouřlivé diskusi se zřetelně projevuje rozděl-

lení strany na dvě křídla. „Natoliňané“ požadují zejména personální změny a vyčítají „Puławanům“, že patříli k nejhrošivějším přívržen- cům stalinismu. Ti jsou naopak ochotnější k revizi systémových me- chanismů a svým protivníkům vytýkají – mnohdy oprávněně – na- vazování na antisemitské resentimenty ve straně i ve společnosti. V průběhu pléna přiznává generální prokurátor Marian Rybicki, že nemá důkazy potvrzující vliv imperialistických agentů na poznaňské události. Oslav 22. července [do roku 1990 státní svátek připomíná- jící založení Polského výboru národního osvobození v roce 1944, jež bylo vnímáno jako symbolický počátek komunistického režimu v Polsku – pozn. překladatelky] probíhajících v době plenárního za- sedání se účastní Nikolaj Bulganin, předseda rady ministrů SSSR.

Jarosław Abramow-Newerly, polský spisovatel:

Revoluční vína byla stále na vzestupu. Nahoře pochopili, že usekává- ní rukou není nejlepším lékem na choroby společnosti. Na VII. plénu Polské sjednocené dělnické strany zmirňoval Edward Ochab premié- rova slova a sliboval zlepšení životní úrovně a zavedení reform.

Varšava, 18. července

→ Jarosław Abramow-Newerly: *Lwy STS-u* (Lvi STS), Varšava 2005

Nikolaj Bulganin:

Bylo by chybou nevidět, že v souvislosti s bojem proti kultu osobnos- ti ožily nejen nepřátelské a oportunistické elementy, ale ze svých zákoutí vyšli také nejistí a váhaví lidé v našich vlastních řadách. Tito lidé, uvedení v omyl propagandou nepřítele, někdy nesprávně interpretují jednotlivé teze související s kultem osobnosti, což se projevuje na stránkách některých tiskových orgánů socialistických zemí, včetně Polska.

Varšava, 22. července

→ Zbysław Rykowski – Wiesław Władyka: *Polska próba. Październik '56* (Polská zkouška. Říjen '56), Krakov 1989

2. srpna

Polsko. Władysław Gomułka, Marian Spychalski a Zenon Kliszko (také věznění v době boje proti „vnitřnímu nepříteli“) jsou zno- vu přijati do Polské sjednocené dělnické strany. Po celé zemi sílí hlasy dožadující se návratu Gomułky – jakožto oběti stalinského systému – k moci.

GWIDON MIKLASZEWSKI

Stefan Staszewski:

Gomułka nebyl novým člověkem, ale společnost ho hledala (stra- na ho začala hledat až mnohem později). Společnost si uvědomo- vala, že se komunistů nezbaví, takže hledala nějakého komunistu s lidštější – jak se zdálo – tváří.

(...) Došlo ke zvláštní situaci: po moci netoužil Gomułka sám, u moci ho chtěla vidět společnost.

Varšava

→ Teresa Torańska: *Oni*, Varšava 2004

Kresba z cyklu *Obrázky z terénu* na obálce polské- ho satirického časopisu *Szpilki*. Nápis: „Soudru- hu předsedo, jaký je denní plán?“ „Nejdřív přesuneme závěry VII. pléna, a pak přesunete můj nábytek do nového bytu.“

12. srpna

Polsko. Končí 1. jazzový festival v Sopotech, jenž se stal symbolickým potvrzením toho, že tento hudební žánr, ve stalinském období zavrhaný, pozvolna, byť nikoli bez odporu, proniká do veřejné sféry. Manifestací svobody se stalo už jen uvolněné oblečení návštěvníků festivalu, inspirované západními vzory.

Z článku „Krystyny“ Spíše mrzutá záležitost:

Že namísto transparentu nesli čtyři dobře stavění výrostci čtyři výmluvná písmena, že podnapilá svlečená děvčata provozovala cosi jako tanec, že se mladíci s pitomými účesy pohupovali do rytmu samby – to jsou detaily. Zarážející je celá věc jako taková. Těsné džíny, košile vystrčené z kalhot, pitomé chlapecké ofiny, svetry s výstřihem à la Sophia Loren, rozčuchané vlasy a blazeovaný výraz v přihlouplých obličejích... Má-li být táni takovéto, je už snad lepší třicetistupňový mráz.

Sopoty, 14. srpna

→ *Dziennik Bałtycki*, č. 193, 14. srpna 1956

26. srpna

Polsko. V Čenstochové jsou za přítomnosti několika stovek tisíc poutníků složeny Jasnohorské sliby národa polského – modlitba sepsaná primasem Stefanem Wyszyńským, od podzimu 1953 vězněného.

Tadeusz Mazowiecki, publicista a katolický aktivista:

Zhruba půl milionu lidí. Čekalo se, že se možná objeví primas – kardinál Wyszyński, že ho možná propustí. Stálo tam prázdné biskupské křeslo, na něm kytice bílo-červených květů. Lidé věděli, že text slibu napsal vězněný primas, přečetl ho biskup [Michał] Klepacz. Tento den byl zároveň událostí přinášející obecnější naději, že by mohlo dojít ke změnám, zvláště proto, že text slibu obsahoval morální teze vztahující se k delšímu časovému období a k celému národu. Současně šlo o důkaz, že dochází k oživení uvnitř církve, jež je schopna shromáždit tak velký počet lidí.

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTOPOWER

→ **Jasná Hora, 26. srpna**

Tadeusz Mazowiecki – Zygmunt Skórzyński: *Historia nie tylko złudzeń: Październik 56* (Nejen zklamání: Říjen 56), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozszadek* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

Sopoty, 12. srpna 1956. Volba Miss Sopoty na závěr jazzového festivalu.

Čenstochová,
Polsko, 26. srpna
1956. Procesi
s obrazem Panny
Marie Čenstochovské během
slavnostního
složení Jasnohor-
ských slibů.

1. září

Maďarsko. Novinář Géza Losonczy, spojený s reformním křídlem, publikuje v deníku *Művelt Nép* článek, v němž se dožaduje revize v podstatě celé politiky Maďarské strany pracujících. V dalších týdnech nabývá tisková kampaň na podporu reformu na tempu a síle. Aktivizovat se začínají také studenti, kteří požadují nejen Nagyův návrat, ale i svobodné volby či stažení sovětských vojsk.

Září

Polsko. V Továrně na výrobu osobních automobilů ve varšavské čtvrti Żerań vzniká první dělnická rada. Rady, v té době stále populárnější, mají vedení podniků zajistit samosprávu, ale také pozitivně ovlivňovat hospodářské výsledky. Lechosław Goździk, předseda podnikového výboru Polské sjednocené dělnické strany a vůdce dělníků ze Żeraně, navazuje kontakt s prreformně orientovanými studenty a intelektuály.

Lechosław Goździk:

Je zajímavé, že v onech prvních volbách, které se v továrně konaly, nemělo žádný význam, jestli je někdo ve straně, anebo není. Kandidáti byli voleni spíše podle toho, jak si jich lidé vážili, jak byli připraveni a co dokázali pro podnik udělat. Výsledek voleb odpovídal tomu, jaký byl poměr členů strany vůči nestraníkům v řadách zaměstnanců. (...)

Měli jsme důvod doufat, že nám bude umožněno reálně rozhodovat. (...) Nikoho tehdy ani nenapadlo, že bychom mohli budovat kapitalismus. Jen sebevrah mohl tehdy na něco takového přijít, ani kapitál na to nebyl.

Varšava

- Lechosław Goździk: *Byliśmy u siebie w domu* (Byli jsme u sebe doma), in: *Pożdziernik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozrząd* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

15. září

Čína. V Pekingu je zahájen sjezd Komunistické strany Číny, jehož se účastní i Edward Ochab. Hledá na něm podporu pro záměry

Polské sjednocené dělnické strany stát se méně závislou na Komunistické straně Sovětského svazu.

Edward Ochab:

Hovořil jsem s celou čtveřicí: s Maem [Ce-tungem], Čou En-lajem, Ču Tem a Liou Šao-čchim. Smysl mých slov směřoval k tomu, že my v Polsku si chceme své záležitosti řešit sami. Mimo jiné jsem se zmínil o tom, že chceme dosadit do vedení Gomułku a do jisté míry napravit křivdy, kterých jsme se na něm dopustili, což by mělo v dané situaci naši stranu posílit a zkonsolidovat. Čínští soudruzi se o našich záměrech vyslovili příznivě.

Peking

- Teresa Torańska: *Oni*, Varšava 2004

27. září

Polsko. Jsou zahájena několikrát odkládaná soudní přelíčení s účastníky poznaňských událostí. Režim v obavě z reakce západních pozorovatelů neklade dělníkům za vinu stávkou, ale „chuligánství“. Pozornost přitahuje postoj obhájců, kteří – na rozdíl od procesů z dob stalinismu – skutečně obhajují práva svých klientů.

Z řeči obhájce jednoho z obviněných v tzv. procesu devíti – stenogram:

Vím, že se obžaloba dožaduje přísně osobní odpovědnosti každého z jednotlivců, kteří zde sedí na lavici obžalovaných, že chce tento proces zúžit. My všichni si však uvědomujeme, že tito lidé přece nespadli z nebe (...), ale že (...) je do ulic přivedl určitý motiv, a my chceme na tyto motivy poukázat. Víme, že 28. červen nebyl obyčejným dnem. (...)

Proč bychom zde, v této místnosti, neměli začít nacházet odpovědi na otázku, kde se tito lidé vzali, proč tehdy polovina Poznaň vyšla do ulic?

Poznaň

- PANAWOP, sign. P.III-93, Materiály J. Sandorského, svazek 8, k. 333–343; cit. podle: *Poznański Czerwiec 1956. Wybór dokumentów* (Poznaňský červen 1956. Výběr z dokumentů), 1. díl, eds. Stanisław Jankowiak, Rafał Kościański, Edmund Makowski a Rafał Reczek, Poznaň 2012

Poznaň,
27. září 1956.
Jeden z exem-
plárních soud-
ních procesů
po červnových
událostech.

6. října

Maďarsko. Je exhumováno a znovu pohřbeno tělo László Rajka, někdejšího ministra vnitra, v roce 1949 v rámci série čistek v zemích střední Evropy odsouzeného pod falešnou záminkou kontaktů s Titem k trestu smrti. Rajkův pohřeb přerůstá v demonstraci nespokojenosti s politikou lidí kolem Ernő Gerőa, již se účastní sto tisíc lidí.

Elek Nagy, soustružník, odborový předák v továrně Csepel: *Na Rajkův pohřeb chtěla továrna vyslat tři zástupce (...), zatímco my jsme měli způsobně pracovat dál. Stala se z toho palácová revoluce. Jak to, že se nemůžeme zúčastnit pohřbu hrdiny? (...)*

Zastavili jsme stroje, odešli jsme do sprch a všichni zaměstnanci opustili továrnu. Klidně ať si zapíšou docházku! Prostě jsme odešli. Možná jsme ani tak nechtěli uctít Rajkovu památku, jako spíš vyjádřit nespokojenost se současnou vládou, s vedením, s politickou situací. (...) Zhruba tisíc lidí z Csepelu se vydalo na pohřeb.

Budapešť, 6. října

➔ *A forradalom emlékezete. Személyes történelem* (Vzpomínka na revoluci. Vlastní příběh), eds. Adrienne Molnár, Zsuzanna Kőrös a Márkus Keller, Budapešť 2006

ULLSTEIN BILD VIA GETTY IMAGES

AP PHOTO / EAST NEWS

**Budapešť,
6. října 1956.**
Místopředseda
vlády Antal Apró
promlouvá na
pohřbu László
Rajka.

**Jenő Széll, historik umění, bývalý velvyslanec Maďarska
v Bukurešti:**

Rajkův pohřeb byl hrozný! (...) Přicházely zástupy lidí se zamračenými tvářemi. Něco takového se v Budapešti často nestává – přicházeli lidé, zdravili své známé, ale nerozdělovali se do skupinek jako na dnešních oficiálních pohřbech. (...) Právě tam zaznělo: „Už nikdy, soudruzi!“ (...) Tehdy jsem poprvé po dlouhé době začal nekontrolovaně plakat. A nebyl jsem sám, komu se něco takového přihodilo.

Budapešť, 6. října

➔ *A forradalom emlékezete. Személyes történelem* (Vzpomínka na revoluci. Vlastní příběh), eds. Adrienne Molnár, Zsuzanna Kőrös a Márkus Keller, Budapešť 2006

**Budapešť,
6. října 1956.**
Opakovaný
pohřeb rehabilitovaného
László Rajka.

9. října

Polsko. Na Varšavské technické univerzitě se koná studentská manifestace za účasti delegací z nejrůznějších podniků. Účastníci se dožadují demokratizace, kontroly dělníků nad fungováním podniků a transparentnosti politického života, mimo jiné zveřejnění obsahu rozhovorů mezi vedením Polské sjednocené dělnické strany a Gomułkou. Závěrečná rezoluce studentů je zveřejněna v týdeníku *Po Prostu*.

Lechosław Goździk:

Před polytechnikou spousta lidí, protože se dovnitř nevešli. Vcházíme od hlavního vchodu do auly, sotva jsme se prodrali. A tam povyk, hvízdání, výkřiky, ven! (...) Manifestaci zorganizovali studenti, byl to první protest na polytechnice, pozvali i zástupce vedení. (...)

Vystoupil jsem na pódium, stál jsem tam jako pitomec (...) a oni křičí, pískají. Nakonec jsem se našel a taky jsem začal pískat. Já jsem ale pískal do mikrofonu, můj pískot byl silnější. Koukám, a oni přestali pískat a sledují, co se to děje. Tehdy jsem nejdřív řekl, že pískat dokáže každý trouba, i já to dokážu; pak jsem se hned zeptal – máme využít šance, jaká se v naší zemi objevila, anebo tu šanci propískáme? Jestli chcete, budeme pískat dál. Jestli ne, nechte mě mluvit. Na to slyším: Ať mluv! Tak jsem začal mluvit. (...) O tom, k čemu v naší zemi došlo, co děláme u nás v Žerani a co by se podle mého názoru mělo stát. Nakonec jsme se domluvili. (...) Zazpívali jsme „Ještě Polsko nezhyne“ a rozešli se domů. (...)

Byl jsem vnitřně přesvědčený, že se to musí povést, že jiné řešení neexistuje. Vládnoucí ekipa se s něčím takovým ostatně nikdy nesetkala. (...) Šlo o skutečné dělnické hnutí, o aktivity dělníků v továrnách, těch dělníků, na které se vláda odvolávala.

Varšava, 9. října

- Lechosław Goździk: *Byliśmy u siebie w domu* (Byli jsme u sebe doma), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládež, rozvahy), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

12. října

Polsko. Władysław Gomułka se účastní zasedání politbyra Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany. Kritizuje dosavadní hospodářskou politiku, upozorňuje také na nutnost normalizovat polsko-sovětské vztahy.

Z projevu Władysława Gomułky na zasedání ÚV Polské sjednocené dělnické strany:

Celý proces našeho života musí nyní vzejít z onoho nového, musí být založen na demokratizaci, každý obrat k minulému může přinést horší efekty. Národu, jehož důvěru jsme ztratili, lze vládnout pomocí zbraní, ale kdo volí takovou možnost, volí ztrátu všeho. Ke starým metodám se vrátet nemůžeme.

Varšava, 12. října

- Gomułka i inni. *Dokumenty z archiwum KC 1948–1982* (Gomułka a další. Dokumenty z archivu ÚV 1948–1982), ed. Jakub Andrzejewski [Andrzej Paczkowski], Londýn 1987

Varšava, 16. října 1956. Článek Bolesława Piaseckiego *Státní instinkt*, otištěný v deníku *Słowo Powszechnie*, veřejně vyvěšený na Varšavské univerzitě. Titulek: „Soudruzi! Varujeme vás! Fašismus zvedá hlavu.“

Mieczysław Jastrun:

Návrat Gomułky do politiky je obšírně komentován. Přiznám se, že nedůvěřuji ani onomu povyku kolem Gomułky, ani nevím, co on dnes ztělesňuje. Všechno mi to připadá jako pokus o navrácení autority zkompromitované záležitosti. (...)

Co dál? V zemi vládne předrevoluční nálada, napětí a očekávání. Někteří se obávají ruské provokace.

Varšava, 16. října

- Mieczysław Jastrun: *Dziennik 1955–1981* (Deník 1955–1981), Krakov 2002

16. října

Maďarsko. Po opětovném pohřbu László Rajka se atmosféra neuklidnila. Vedení strany se lidem pokouší namluvit, že je schopno změn. Krize se prohlubuje, mimo jiné pod vlivem zpráv z Polska o očekávané intervenci sovětských vojsk. Vzniká Svaz maďarských univerzitních a vysokoškolských studentů (MEFESZ – Magyar Egyetemistákés Főiskolások Szövetsége).

Tamás Kiss, jeden ze zakladatelů MEFESZ:

V Auditoriu maximu stál na vyvýšeném místě dlouhý stůl, ale nikdo u něj neseděl. (...) Vystoupili jsme na stupínek. (...) Ticho. Pak jsem řekl, že zahajujeme studentské shromáždění (...). Všechno se odehrálo spontánně, ještě před hodinou či dvěma by nás ani nenapadlo, že zorganizujeme shromáždění a budeme promlouvat před osmi stovkami studentů. Rozhodl daný okamžik. (...)

Najednou vstal Tivadar Putnik, student o nějaké tři, čtyři roky starší než my (...): „Když už vznášíte ony studijní a sociální požadavky, požadujeme i potrestání Rákosiho a návrat Imre Nagye do funkce předsedy vlády!“ Pak uvedl čtyři nebo pět politických požadavků. Nejprve zavládlo ticho, a pak zazněl potlesk. V tu chvíli se nám rozvázali jazyky, jeden mluvil přes druhého (nestíhal jsem udělovat slovo), každý přidával další politické požadavky.

Szeged, 16. října

„Pontosan tudtam, mire számíthatok“ („Věděl jsme přesně, co čekat“). Rozhovory s Tamásem Kissem pořádal Adrianne Molnárovou, 1956th Institute – OHA, No. 734, http://server2001.rev.hu/oha/oha_document.asp?id=455&order=2#fnj_3 [přístup: 3. 7. 2017]

18. října

Polsko. Edward Ochab získává od velvyslance SSSR informaci, že druhý den dorazí do Polska delegace nejvyššího sovětského vedení. Moskvu znepokojuje vývoj politické situace v Polsku, objevující se volání po změnách v polsko-sovětských vztazích i očekávané personální výměny ve vedení Polské sjednocené dělnické strany. Prezidium Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu informuje komunistické strany Číny, Československa, Rumunska, Maďarska, Bulharska, Albánie a NDR o demarši v Polsku.

Z depeše prezidia ÚV Komunistické strany Sovětského svazu:

Před nedávnem došlo ve vedoucích grémiích Polské sjednocené dělnické strany k ostrému sporu ohledně hodnocení kroků podniknutých PSDS ve vztahu k vnitřní situaci, ale také prostředků, jaké by v souvislosti s tím měly být použity. Tento spor se týká klíčových otázek vnitřní i zahraniční politiky strany a státu i personálního složení vedení strany. Protože situace v Polsku má zásadní význam pro celý socialistický blok, a zejména pro SSSR, vyvolává situace ve vedení PSDS náš značný neklid. Za těchto okolností pokládá Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu za nezbytné vyslat do

Obálka maďarského časopisu *Szabadság* s fotografií ze setkání členů studentské organizace MEFESZ na univerzitě v Szegedu v říjnu roku 1956.

Polska delegaci složenou ze soudruhů Chruščova, [Lazara] Kaganoviče, Mikojana a [Vjačeslava] Molotova.

Moskva, 18. října

- Shen Zhihua: Rola Chin v rozvíjení krizy pařížské 1956 r. Analiza postavy Chin wobec wydarzeń w Polsce i na Węgrzech (Role Číny v řešení říjnové krize roku 1956. Analýza postoje Číny vůči událostem v Polsku a Maďarsku), *Polski Przegląd Dyplomatyczny*, 2005, 5/4

19. října

Polsko. V noci vyjíždějí ze sovětských vojenských základů v Dolním Slezsku a západním Pomořansku dvě divize. Míří směrem k Varšavě. Tam směřují také vojska Varšavského vojenského okruhu podléhající přímo ministři národní obrany Konstantymu Rokossowskému. V 7:00 přistává na letišti Okęcie sovětská delegace v čele s Nikitou Chruščovem. Tvoří ji členové prezidia Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu. Delegace přijíždí bez pozvání polského vedení.

Władysław Gomułka:

Sovětští soudruzi, a zejména soudruh Chruščov, demonstrovali svůj postoj hned na letišti. (...) Chruščov se po vystoupení z letadla přivítal nejprve se sovětskými generály a maršálem Rokossowským a naprosto ignoroval členy politbyra Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany i zástupce vlády. Poté přistoupil k polské generaci a zvýšeným hlasem začal křičet na soudruha Ochaba, že: „etot nomer ne projdeť“ [rus. tento kousek vám neprojde]. Hrubě mu přitom hrozil prstem. My jsme na to zareagovali klidně, nechtěli jsme před očima sovětských generálů a sovětského vedení sehrát pohoršující scénu.

Varšava, 19. října

- Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacją Komunistycznej Partii Chin i PZPR (Poznámka z rozhovorů vedených ve dnech 11. a 12. ledna 1957 mezi delegacemi Komunistické strany Číny a Polské sjednocené dělnické strany), in: Andrzej Werblan: *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* (Rozhovory Władysława Gomułki s Čou En-lajem v roce 1957), *Dzieje Najnowsze*, 1997, r. 29, č. 4

Polsko. Kolem 8:30 jsou ve varšavském Belvederu zahájeny rozhovory sovětské delegace s polskou stranou, mimo jiné s Edwardem Ochabem a Władysławem Gomułkou. Chruščov vyjadřuje nespokojenost s návrhem personálních změn ve vedení Polské sjednocené dělnické strany. Rozhovory jsou přerušeny a polská strana se vydává na zahájení VIII. pléna.

IRENA JAROSINSKA / OSRODEK KARTA

Varšava, 50. léta.
— Společná práce.

Władysław Gomułka:

V Belvederu soudruh Chruščov okamžitě prohlásil: „Jsme rozhodnuti brutálně zasáhnout do vašich záležitostí, nedopustíme uskutečnění vašich záměrů.“ Na tento diktát jsem mu odvětil, že nebudeme dále jednat, nesundá-li onen revolver ze stolu, tedy nezanechá-li hrozeb.

Varšava, 19. října

- Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami Komunistycznej Partii Chin i PZPR (Poznámka z rozhovorů vedených ve dnech 11. a 12. ledna 1957 mezi delegacemi Komunistické strany Číny a Polské sjednocené dělnické strany), in: Andrzej Werblan: *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* (Rozhovory Władysława Gomułki s Čou En-lajem v roce 1957), *Dzieje Najnowsze*, 1997, r. 29, č. 4

Polsko. 10:00 – v sídle rady ministrů v ulici Aleje Ujazdowskie je zahájeno zasedání VIII. pléna ÚV Polské sjednocené dělnické strany. Do Ústředního výboru je nově jmenován Władysław Gomułka. Plénem rozhoduje, že vyjednávání se sovětskou stranou povedou členové politbyra a právě Gomułka. Zasedání pléna je poté odloženo na následující den. Rozhovory v Belvederu jsou obnoveny v poledne.

Anastáz Mikojan, člen prezidia Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu:

Nechápete nebezpečí. V Polsku je vedena protistranická a protisovětská propaganda. (...) polský tisk přirovnává sovětský režim Stalinových dob k fašismu. Znepokojuje nás, že taková situace podkopává víru v socialismus, oslabuje nás. (...)

Pokud jste pro sovětsko-polské přátelství, jak máme chápat rozhovory ve vedení Polské sjednocené dělnické strany o odvolání sovětských velitelů z polské armády? (...) Pokud nepotřebujete Varšavskou smlouvu, řekněte to. Vidíme, že dochází k podkopávání naší vojenské spolupráce.

Varšava, 19. října

- *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březen–listopad '56), eds. Marek Jabłonowski a kol., Varšava 2009

Władysław Gomułka:

Strana není jednotná, a to se odráží i v jiných organizacích a v celé dělnické třídě. (...) Jde o to stranu sjednotit, obnovit důvěru členů

strany a společností ve vedení strany. (...) Ze všech stran slyšíme hlasy, aby se do vedení dostali noví lidé. Déle čekat nemůžeme. (...)

Pokud se domníváte, že ke změnám v politbyru dochází na úkor přátelství se SSSR, hluboce se mýlíte. Pokud to neuděláme, bude se strana rozpadat, což může vést k důsledkům, které lze jen stěží předvídat.

Varšava, 19. října

- *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březen–listopad '56), eds. Marek Jabłonowski a kol., Varšava 2009

Polsko. Probíhající diskuse je pravidelně přerušována informacemi o postupu vojsk a o situaci ve Varšavě. Po druhé hodině odpoledne přečte Roman Zambrowski, člen politbyra ÚV Polské sjednocené dělnické strany, následující zprávu: k Varšavě se blíží sovětská i polská armáda; dělníci z Továrny na výrobu osobních automobilů se rozhodli vyjít do ulic, aby se vojákům postavili.

Kolem šestnácté hodiny informuje maršál Rokossowski o pokusech vyvést dělníky do ulic s cílem zablokovat město. Politbyro vyšle za dělníky Zambrowského a Giereka, aby se pokusili situaci uklidnit.

Kresba Říjen byl jako vždy větrný. Nápis: „Trybuna Ludu – Zvláštní příloha – VIII. plénium.“

HENRYK GRZEJDA / PAP

Stefan Staszewski:

Ze Sboru vnitřní bezpečnosti nám přidělili osm set kusů zbraní, pár samopalů a ručních granátů pro dělnické milice, které vznikly v automobilce v Žerani. Vznikaly tehdy nejrůznější skupiny sebeobran v mnoha průmyslových podnicích, ale ozbrojená byla jen skupina dělníků v Žerani (...). Tito dělníci měli chránit Varšavu před polskými oddíly, které generál Huszcza vypustil z Pomořanska a které mířily k Varšavě. Nezávisle na nich směřovala k Varšavě i sovětská vojska, ale protože ta měla základnu dál od města, hrozilo bezprostřední nebezpečí spíše od polských oddílů vedených generálem Huszczou. Dělnické milice ze Žeraně jim vyrazily v ústřety. Dostaly za úkol rozložit tyto oddíly politicky. Dělníci vešli mezi vojáky, začali agitovat, a armáda se skutečně zastavila.

Varšava, 19. října

→ Teresa Torańska: *Oni*, Varšava 2004

Polsko. 19:00 – Chruščov čte prohlášení, podle něhož první tajemník Varšavského výboru Polské sjednocené dělnické strany Stefan Staszewski mobilizuje dělníky ve varšavských závodech, aby podpořili budoucí složení politbyra. Pro sovětskou stranu představuje fakt, že jsou personální záležitosti vyneseny „na ulici“, důkaz, že polské vedení strany ztrácí kontrolu nad situací. Kolem osmé hodiny večerní následuje další prohlášení o pohybech sovětských a polských tanků směrem k Varšavě. Sovětská strana celou věc bagatelizuje a vysvětluje, že se jedná o „plánované cvičení“. Situace se zdá být patová, žádná ze stran nechce ustoupit.

Varšava, říjen 1956. Lechosław Goździk na shromáždění v Továrně na výrobu osobních automobilů v Žerani.

Karol Modzelewski, student historie na Varšavské univerzitě, účastník událostí v Továrně na výrobu osobních automobilů: *[Lechosław] Goździk vystoupil s návrhem, abychom naložili nákladní auta pískem, vzali lahve s benzinem, výkovky (kovové polotovary, s nimiž se házelo lépe než s cihlami) a vlajky (bílo-červenou a rudou) a zablokovali cestu do Varšavy. „Když velitel tanku otevře průlez, zazpíváme Internacionálu a polskou hymnu. Naši nebudou střílet. A když to budou Rusové...“ pokrčil rameny, čímž dal na srozuměnou, že pak nám zůstanou výkovky a benzin.*

Varšava, 19. října

→ Jolanta Zarembina: *Emocje rewolucji. Październik 56: wspomnienia świadków* (Emoce revoluce. Říjen 56: vzpomínky svědků), *Polityka*, č. 45, 1. listopadu 2016

Z poznámek z rozhovorů delegace ÚV Komunistické strany Sovětského svazu se členy politbyra ÚV Polské sjednocené dělnické strany:

Soudruh Gomułka: Můžeme si vyslechnout váš názor na vnitřní situaci v Polsku, ale definitivní rozhodnutí je naší věcí. Soudruh Chruščov se vměšuje do našich záležitostí a nesprávně tvrdí, že jsme proti vzájemnému přátelství.

Soudruh Kaganovič: Soudruh Chruščov pouze politicky hodnotí fakta. Soudruh Gomułka: Soudruh Chruščov řekl, že odstranění soudruha Rokossowského z politbyra bude znamenat vypovězení Varšavské smlouvy.

Soudruzí Chruščov a Mikojan: Ano.

Soudruh Gomułka: Nemáte právo nám vyhrožovat. (...) Co navrhujete?

Soudruh Chruščov: Vše napravit. Podniknout kroky proti společným nepřátelům a obnovit politiku přátelství se Sovětským svazem. (...)

Soudruh Gomułka: Nevidím jiné řešení než to, které jsme nastínil.

Varšava, 19. října

→ Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56 (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březzen-listopad '56), eds. Marek Jablonowski a kol., Varšava 2009

Polsko. Kolem deváté hodiny večer Chruščov nečekaně mění stanovisko a přijímá polské podmínky.

Z poznámek z rozhovorů delegace ÚV Komunistické strany Sovětského svazu se členy politbyra ÚV Polské sjednocené dělnické strany:

Soudruh Chruščov: Sedím tu a napadá mě – chcete se zbavit našich poradců v armádě a KGB. Nemůžeme trvat na tom, aby zůstali. (...) Přiznávám, že jsme přijeli, abychom (...) se pokusili změnit váš postoj. (...) Vidím, že s námi nechcete počítat a nepočítáte. Přijímáte svá rozhodnutí, vězte však, že veškerou odpovědnost berete na svá bedra.

Soudruh Gomułka: Víme, že za situaci v Polsku odpovídáme sami.
Soudruh Chruščov: Já mluvím nejen o vnitřní odpovědnosti, ale o odpovědnosti před celým naším táborem. Vrátime se domů a na prezidiu ÚV prodiskutujeme, co dál.

Varšava, 19. října

→ Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56 (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březzen-listopad '56), eds. Marek Jablonowski a kol., Varšava 2009

20. října

Polsko. V jednu hodinu v noci je polsko-sovětské vyjednávání ukončeno. Chruščov vyjadřuje nespokojenost s postojem vedení Polské sjednocené dělnické strany. Sovětská delegace však stáhne požadavky, s nimiž do Varšavy přiletěla, a v sedm hodin ráno se letadlem vrací zpět do Moskvy.

Nikita Chruščov:

Odjíždíme znepokojení. Jsme odpovědní nejen za vlastní zemi, ale i za politiku celého socialistického tábora. (...) Posílení Polské lidové republiky je radostí nejen pro polský národ, ale i pro náš národ. Nyní jste nám však plivli do tváře, navíc nespravedlivě.

Varšava, 20. října

→ Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56 (Dokumenty ústředního vedení Polské sjednocené dělnické strany březzen-listopad '56), eds. Marek Jablonowski a kol., Varšava 2009

Polsko. Po návratu sovětského vedení do Moskvy je zastaven postup vojsk směrem k Varšavě. Na plénu vystoupí Gomułka s programovým projevem, v němž kritizuje kult osobnosti a hospodářskou politiku předchozího období. Vyslovuje se také pro různorodost cest vedoucích k socialismu. Ústřední výbor navštíví zástupci studentů a dělníků, kteří vyjadřují podporu personálním obměnám ve straně. Na Varšavské technické univerzitě se shromáždí přes dvacet tisíc lidí.

Varšava,
20. října 1956.
Studentské shromáždění v aule
Varšavské technické
univerzity u příležitosti
zasedání VIII.
pléna ÚV PSDD.

Jerzy Stempowski v dopise Jerzemu Giedroycovi:

Navštívil jsem Rádio Svobodná Evropa, kde to vzhledem k situaci doma neustále vře. (...) To, co jsem tam slyšel, mě velice znepokojilo. Vypadá to, že se situace doma vymkla kontrole a nikdo už nad ní nevládně. K odporu měl Poláky údajně vyzývat Mao Ce-tung, jehož nedávno navštívil Ochab. Optimisté jsou takovými zprávami potěšeni, jako kdyby bylo vše jisté a jako kdyby byla slova Mao Ce-tunga zlatem, a ne pouze pokusem vyvolat v Polsku aběcs de fixation [fr. v tomto kontextu: diverzif] a ulevit mandžuské hranici. Mnozí ve Varšavě si dělají iluze, že novou sovětskou okupaci nedovolí situace mezi Moskvou a Západem, ale neuvědomují si, že (...) situace na Západě Chruščova přímo vybízí k okupaci Varšavy. Všechno by to bylo moc pěkné, kdyby varšavská opozice věděla, čeho lze reálně dosáhnout, aniž by Polsku způsobila další neštěstí.

Bern, 21. října

→ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski: *Listy 1946–1969* (Dopisy 1946–1969), 1. díl, Varšava 1998

Jan Olszewski, právník, člen redakce týdeníku *Po Prostu*:

Snad každého z nás napadaly jen ty nejhorší asociace (...). Pořád to byla generace roku 1944. Horečnatě jsem po městě sháněl prostory, jež měly v následujících dnech sloužit jako kontaktní místa nebo tajné skrýše pro ty nejohroženější. Nevím, zda jsme tomu tak říkali, ale byla to příprava na působení v ilegalitě – pro případ, že by došlo k intervenci a moc převzaly nějaké sovětské loutky.

Varšava

→ Jan Olszewski: *Czas „Po Prostu“* (Doba Po Prostu), *Karta*, č. 77, 2013

21. října

Polsko. Poslední den jednání pléna. Ústřední výbor volí nové politbyro, v němž již nejsou zastoupeni politici nejvíce spojovaní s prosazováním sovětských vlivů. Ve volbách neuspěje Konstanty Rokossowski nominovaný tzv. Natoliňany. Władysław Gomułka je zvolen prvním tajemníkem Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany.

Jan Józef Szczepański:

Zažili jsme tichou revoluci, nebo možná dokonale připravený puč. Gomułka se dnes stal prvním tajemníkem ÚV. (...) Po celé zemi se na jeho podporu konají shromáždění, jež se od dřívějších akcí podobného typu liší tím, že své rezoluce přijímají s přesvědčením. V Maďarsku se prý odehrává něco podobného.

Krakov, 21. října

→ Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

Jarosław Marek Rymkiewicz, básník, spisovatel a literární kritik:

Když jsem poslouchal Gomułkovy projevy (...), smál jsem se. Už jsem totiž věděl, že lžou, že už začíná nové obelhávání. Nevěřil jsem ani jednomu slovu (...). Věděl jsem to brzy, bylo to velmi cynické, a navíc poměrně nepřijemné, zejména proto, že se tím lidé nechávali unést. Tedy se tím mládež i intelektuálové nechávali unést.

Lodž, 21. října

→ *Nieśmiertelny Stalin i złowieszcze więzienie nudy. Rozmowa z Jarosławem Markiem Rymkiewiczem* (23 marca 1985) (Nesmrtelný Stalin a zlověstné vězení nudy. Rozhovor s Jarosławem Markem Rymkiewiczem (23. března 1985), in: Jacek Trznadel: *Hariba domowa. Rozmowy z pisarzami* (Domácí hanba. Rozhovory se spisovateli), Lublin 1990

Varšava, 21. října 1956. Fronta na denní tisk.

MARIAN SOKOLOWSKI / PAP

Z pracovních poznámek Vladimira Malina, člena Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu, ze zasedání prezidia ÚV KSSS:

S ohledem na situaci bychom se měli zříci ozbrojeného zásahu a prokázat trpělivost.

Moskva, 21. října

- ➔ Aleksander Oriechow: *Polska w 1956 roku widziana z Kremla i Starego Placu* (Polsko roku 1956 viděné z Kremlu a Starého náměstí), in: *Polski Październik 1956 w polityce światowej* (Polský Říjen 1956 ve světové politice), ed. Jan Rowiński, Varšava 2006

Čou En-laj, ministerský předseda Čínské lidové republiky:
Komunistická strana Číny podpořila stanovisko [Polské sjednocené dělnické strany] z 21. října až poté, co VIII. plénum [Polské sjednocené dělnické strany] přijalo vlastní rozhodnutí. Hlavní zásluhu mají tedy polští soudruzi, Komunistická strana Číny působila jen jako stabilizující faktor.

Varšava

- ➔ *Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami Komunistycznej Partii Chin i PZPR* (Poznámka z rozhovorů vedených ve dnech 11. a 12. ledna 1957 mezi delegacemi Komunistické strany Číny a Polské sjednocené dělnické strany), in: Andrzej Werblan: *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* (Rozhovory Władysława Gomułky s Čou En-lajem v roce 1957), *Dzieje Najnowsze*, 1997, r. 29, č. 4

22. října

Polsko. Prokuratura stáhla obvinění proti aktérům poznaňských událostí a nařídila revizi již vynesených rozsudků. Nakonec zůstanou v platnosti jen tresty vyměřené třem účastníkům lynče spáchaného na desátníkovi Veřejné bezpečnosti.

Jan Nowak-Jeziorański:

Namísto dělníků se na lavici obžalovaných ocitli představitelé režimu. V průběhu soudního přelíčení byly vyvráceny nejen teze o jakémsi spiknutí, ale také obvinění týkající se údajného chuligánského charakteru protestů. Odsouzeno bylo jen několik osob, jejich tresty byly mírné.

Mnichov, 22. října

- ➔ Jan Nowak-Jeziorański: *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* (Válka v éteru. Vzpomínky z let 1948–1956), 1. díl, Krakov 1991

Maďarsko. Studenti z Budapešti, Miskolce, Péce a Šoproně vstupují do Svazu maďarských univerzitních a vysokoškolských studentů (MEFESZ). Formulují své požadavky a na druhý den svolávají do ulic Budapešti demonstraci solidarity.

Béla Lipták, student:

Schůze začala jako obvykle. Každý mluví o tom svém jako na divadle, ani se neposloucháme. (...) Vedle pódia se začíná něco dít. Ti, kteří pospávali, zpozorní, umlkají rozhovory. (...) Zbystríme pozornost, načez hluk v místnosti překřičí něčí hlas: zastupují MEFESZ ze Szegedu, pusťte mě k mikrofonu. (...) Všichni si myslíme totéž: ten kluk se zbláznil! V nejlepším případě ho vyhodí ze školy, můžou ho dokonce i zavřít... Pane Bože, ten se taky zbláznil! – napadá mě při pohledu na Imiho Mécse, který v řadě přede mnou začíná tleskat...

V místnosti zavládne naprostý chaos... Objevují se novináři, vrčí kamery, rozsvěčují se reflektory, vzduch vyplňuje hluboký hlas kluka ze Szegedu: „Studenti technické univerzity, Maďarí! Přináším vám zprávu od studentů ze Szegedu a od Poláků, kteří tam studují! Lžou vám přímo do očí! V Polsku dnes vane vítr svobody...“ Pak přečte požadavky studentů ze Szegedu. Najednou se jakoby zasekne, hlas se mu láme, téměř začne plakat, až tu najednou slyšíme, že přerývavě, takřka bez melodie, začíná zpívat maďarskou hymnu. Jako by kdosi přilil olej do ohně, celý sál začíná zpívat. Když jsme hymnu dozpívali do konce, studenti plní očekávání, s oduševněnými výrazy ve tvářích a se slzami v očích už byli zcela jinými lidmi.

Budapešť, 22. října

- ➔ Béla Lipták: *Amiről kevés szó esett. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956 októberi eseményeihez* (O čem se málo mluvilo. Příspěvek k událostem z října roku 1956 na technické univerzitě v Budapešti), Budapešť 1992

Z požadavků schválených na shromáždění studentů buda- peštské polytechniky:

1. *Požadujeme okamžité stažení všech sovětských vojsk (...).*
3. *Požadujeme vznik nové vlády pod vedením Imre Nagye a okamžitý odchod všech stalinistů a rákosistů z vládních kruhů.*
5. *Žádáme nové parlamentní volby na základě všeobecného tajného hlasování s účastí všech politických stran. Žádáme právo zeměnců na stávkou.*
9. *Žádáme kompletní revizi norem pro průmysl a okamžitou radikální úpravu platů. Požadujeme životní minimum pro dělníky.*

Budapešť,
22. října 1956.
Pochod studentů
budapeštské
polytechniky
s maďarskou
a polskou
vlajkou.

11. *Žádáme, aby nezávislé soudy rehabilitovaly politické a vězně a osoby nevinné. (...)*

12. *Žádáme právo na svobodu názoru a projevu, svobodu tisku a rozhlasu (...).*

15. *Studenti polytechnické univerzity v Budapešti jednomyslně prohlašují svou solidaritu s dělníky a studenty ve Varšavě a celém Polsku v jejich vývoji směrem k národní nezávislosti.*

Toto usnesení se zrodilo na úsvitu nových maďarských dějin, 22. října 1956 v aule Technické univerzity v iniciativy několika tisíc mladých Maďarů milujících svou vlast.

Budapešť, 22. října

➔ Elektronikus Könyvtár (Maďarská digitální knihovna), <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/bme16ps.htm> [přístup: 7. 7. 2017]

23. října

Maďarsko. V Budapešti se koná demonstrace na podporu změn, k nimž dochází v Polsku. Večer se desítky tisíc lidí shromáždí u budovy parlamentu, kde k nim promluví Imre Nagy. Je svržena Stalinova socha. Padnou první výstřely – u sídla rozhlasu střílejí do davu příslušníci tajné policie (ÁVH). Během několika hodin zasáhne revoluce celé město.

George Gömöri, maďarský polonista:

Do třetí hodiny scházela ještě čtvrt hodina a už se zdálo, že celá Budapešť vyšla do ulic. (...) Byl krásný a klidný říjnový den, vlajky se ve větru sotva pohnuly (...). Připnul jsem si odznak organizátora a sundal jsem si kravatu. Nebe bylo modré, lidé spolu rozmlouvali v líném očekávání, v dále hrál kdosi na trubku Bože, jenž jsi Polsko.... Bylo za pět minut tři. Přišlo mnohem víc studentů, než jsme očekávali. Mohli jsme se vydat na cestu. Doběhl jsem k čelu průvodu a vyrazili jsme.

Byl to okamžik, z něhož se tajil dech – jinak to popsat nejde. Jen co jsme se vydali na pochod, lidé v oknech okolních domů začali tleskat a jásat. Po prvních sborově skandovaných heslech potlesk zesílil. „Svoboda, nezávislost!“ „Polsko-maďarské přátelství!“ „Chceme nové vedení!“ (...)

Bemovo náměstí bylo nabitě k prasknutí. (...) Zpívali jsme hymnu, když jsem si najednou všiml charakteristické tváře Déryho

Budapešť,
23. října 1956.
Demonstranti
strhávají sochu
Josifa Stalina.

u podstavce pomníku. Za Dérym se protáhl malý muž v brýlích. Najednou mi došlo, že je to patrně [Adam] Ważyk, o jehož příjezdu do Budapešti ráno informoval rozhlas. „Dejte slovo Ważykovi“, zakřičel jsem.

Budapešť, 23. října

→ George Gömöri: *Z dziennika naoczego świadka* (Z deníku očitého svědka), *Kultura*, č. 10, 1966

Adam Ważyk, *Qui tacet, clamant* [Tím, že mlčí, křičí]:

*V té záplavě maďarských a polských praporů
byl jsem s vámi u sochy generála Bema.*

*Nevím, kdo teď raněn a kdo mrtev v marném vzdoru,
hlasy zmlkly, požáry jen planou beze jména.*

*Slyším tvůj hlas, Tibore Déry, v telefonu,
jsi v pořádku?, tázal ses mne v echu vřavy dní;
pak z hradeb parlamentu zazněl, předzvěst skonu
zlomeně protal éter jak výkřik poslední.*

*Nám, co svědomím dějin troufali jsme si být,
raison d'être snadno zavřel ústa...*

→ Adam Ważyk: *Qui tacet, clamant*, *Nowa Kultura*, č. 48, 24. listopadu 1956 (český překlad: Josef Mlejnek).

Pius Zimándi, maďarský spisovatel a pedagog:

To, jak jsou lidé odvážní, překračuje všechny dosavadní představy. Nalevo ode mě kdosi nahlas říká: „Za ty tři roky jsem se namlčel dost!“ Určitě seděl ve vězení nebo v internačním táboře. (...) Po mé pravici vykřikuje šedivý muž s ruměncí na tváři: „Pryč s Rusy!“ Nic se mu nestane. Ještě nedávno by si za něco takového odseděl pár let. (...)

Na lidech je vidět, že je to pro ně důležité. Svorně se tady mačkají – někteří mají kokardy v národních barvách – muži, ženy, staří, mladí, obyčejní lidé i intelektuálové. Komunistům se podařilo vybudovat národní jednotu.

Budapešť, 23. října

→ Pius Zimándi: *A forradalom éve. Krónika 1956-ból* (Rok revoluce. Kronika z roku 1956), Budapešť 1992

Budapešť,
23. října 1956.
Demonstranti
u sochy Józefa
Bema, polského
a maďarského
národního hrdi-
ny z 19. století.

István Angyal, jeden z vůdců povstání:

V záři ohně jsme zahlédli, že na rohu Bródy utca a Puskin utca stojí jakési uniformované postavy se zbraněmi, ale neviděli jsme přesně (...), kolik jich je, jaké mají na sobě uniformy a co zamýšlejí.

Chytili jsme se za ruce, po deseti, dvaceti lidech. (...) Když jsme se přiblížili na vzdálenost pěti, šesti kroků, vydal důstojník rozkaz: „Připravit!“ Rozepnuli jsme si košile a křičeli: „Sem střílejte!“ Za stálého zpěvu jsme šli dál. Ten důstojník rozkázal: „Pal!“ Padly výstřely a starý pán stojící vedl mě se skácel na zem. Promísili jsme se s vojáky a ti tak nemohli dál střílet, protože by se mohli navzájem zasáhnout. Říkali jsme, aby do nás nestříleli, protože jsme stejní lidé jako oni a je možné, že jsou mezi námi i jejich matky a že tedy prolíjí svoji vlastní krev. Mluvili o povinnosti splnit rozkaz a o pravidlech, která jim zakazují přijímat rozkazy od nepřítele lidu.

Budapešť, 23. října

- István Angyal: *Angyal István saját kezű vallomása* (Vlastnoručně sepsané svědectví Istvána Angyala), Budapešť 1991

Polsko. Marian Spychalski nahrazuje „generála obuška“ Kazimierze Witaszewského na pozici náměstka ministra národní obrany. Odpovídá to náladám v armádě – rezoluce přijímané na shromážděních v jednotlivých jednotkách se dožadují dalekosáhlých změn: odvolání Rokossowského, rehabilitace neoprávněně odsouzených důstojníků, vyřešení otázky sovětských poradců.

Vzniká Celopolský klub pokrokové katolické inteligence. Ten vyjadřuje podporu Władysława Gomułkovi.

Tadeusz Mazowiecki:

Šlo o to podpořit změny, které se udály. K přelomu musí dojít a musíme ho podpořit. Není vhodná doba na handlování, veškerými silami musíme tento přelom obhájit.

Varšava

- Tadeusz Mazowiecki – Zygmunt Skórzyński: *Historia nie tylko złudzeń: Październik 56* (Nejen zklamání: Říjen 56), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

Budapešť, 23. října 1956. Demonstranti u budovy parlamentu. Na transparentech jsou vidět fotografie Imre Nagye a hesla „Polsko-maďarské přátelství“.

Maďarsko. Před čtvrtou hodinou ranní vjíždějí do maďarského hlavního města první sovětské tanky. Jednotkám Rudé armády se postaví na odpor několik tisíc ozbrojených Maďarů – žáků, studentů, dělníků a vojáků. Povstalci obsadí budovu rozhlasu, ten začne posléze vysílat z parlamentu. Maďarská armáda zůstane povětšinou pasivní, ačkoli se stává, že se její jednotky podílejí na pacifikaci protestů v různých městech. Revoluce se šíří i do menších center, většinou tam však nedochází k bojům. Imre Nagy se stává premiérem, což má podle plánu stranického vedení i Sovětů celou situaci uklidnit.

Imre Nagy v projevu přenášeném rozhlasem ve 12:10: Obyvatelé Budapešti!

(...) Vláda v čele s komunisty má veškeré možnosti, aby mohla s podporou maďarského lidu realizovat náš politický program. Ten, jak víte, zahrnuje široce pojatou demokratizaci maďarského veřejného života, uskutečnění maďarské cesty k socialismu zohledňující naše národní specifika i zásadní zlepšení životních podmínek pracujícího lidu. K tomu, abychom mohli společně s vámi přistoupit k práci, je však potřebný pořádek, disciplína a klid. Nepřátelské elementy, které se připojily k pokojně demon-

strující mládeži, zmátly řadu charakterních lidí práce a obrátily je proti demokracii a proti lidové vládě.

(...) Důvěřujte nám, že – poučení chybami minulosti – přivedeme naši vlast k rozkvětu!

Budapešť, 24. října

→ *Nepújság*, 25. října 1956; *A forradalom hangja* (Hlas revoluce), sestavil László Varga, Budapešť 1989

Polsko. Nadšeně vítaný Gomułka pronáší projev před 300 tisíci lidí shromážděných na náměstí Defilád ve Varšavě. Navzdory náladám ve společnosti vyzývá k ukončení manifestací. Obává se živelného pohybu, nad nímž by strana mohla ztratit kontrolu. To vše se odehrává v kontextu mnohatisícových demonstrací konajících se po celé zemi. Ty začínají po Gomułkově projevu postupně slábnout.

Władysław Gomułka v projevu na shromáždění ve Varšavě:
Získali jsme od soudruha Chruščova ujištění, že se sovětská vojska na území Polska vrátí během dvou dnů na své základny, kde pobývají na základě mezinárodních dohod, v rámci varšavského paktu. (...)

Soudruzi! Čas tlačí. Strana musí přistoupit k řešení každodenních obtížných záležitostí našeho hospodářství a veřejného života.

Obrácíme se dnes k pracujícímu lidu Varšavy i celé země s výzvou: dost manifestací! Je čas vrátit se ke každodenní práci oživené vírou a vědomím, že strana sjednocená s pracující třídou a národem dovede Polsko po nové cestě k socialismu.

Varšava, 24. října

→ *Trybuna Ludu*, č. 298, 25. října 1956

Wiktor Nowakowski, předseda výrobního družstva Produkcja:
Dnes se účastním obrovského shromáždění u Paláce kultury. Promlouvá Gomułka. Posluchači reagují správně, například v okamžiku, kdy hovoří o Chruščovově slibu stažení sovětských vojsk do základen, se rozlehně ticho. Tu a tam potlesk – znamená spokojenosti. Většinou však mlčení vyjadřující údiv, proč vůbec ruská vojska vyrazila ze základen směrem k Varšavě. I hlupák nyní pochopil, že o suverenitě do této chvíle nemohla být řeč.

Varšava, 24. října

→ Wiktor E. Nowakowski: Okruchy systému (Střípky systému), *Karta* 76, 2013

Budapešť, říjen
1956. Povstalci
v ulicích města.

Jacek Kuroń, předseda Svazu polské mládeže Varšavské technické univerzity:

Řekli jsme si: právě zakončil revoluci, vůdce se zmocnil vlády. (...) Vrátili jsme se po onom shromáždění do sídla Univerzitní správy Svazu polské mládeže. Všichni jsme byli rozezení. To jeho „dost manifestací“, ačkoli sami jsme těmi manifestacemi byli hrozně unavení, nás naprosto pobouřilo. To je to jediné, co nám chtěl sdělit?

Varšava, 24. října

→ Jacek Kuroń: *Wiara i wino* (Víra a vlna), Varšava 1990

Stanisław Kuziński, druhý tajemník Varšavského výboru Polské sjednocené dělnické strany:

Po formálním ukončení shromáždění se jeho účastníci rozdělili do dvou skupin. Tu první, velice bujarou (...), odvedl Goździk (...) na náměstí Ústavy a k Varšavské technické univerzitě, kde se postupně samovolně rozpustila. Druhá několikatisícová skupina se vydala ulicí Aleje Ujazdowskie s cílem házet kameny na budovu sovětské ambasády. Byl by to pokus o zpochybnění obtížně dosaženého porozumění se sovětskou delegací. V tu chvíli se hodily (...) skupinky dělníků shromážděných nedaleko Varšavského výboru v ulici Aleje Róż a v Chopinově ulici, kteří se s výkřiky, které ani nelze zopakovat, vmísili do davu a zcela ho rozehnali.

Varšava, 24. října

→ Stanisław Kuziński: *Zwrot '56 z perspektywy Komitetu Warszawskiego* (Zvrat roku 1956 z perspektivy Varšavského výboru), *Dziś*, č. 10, 1996

Jan Józef Szczepański:

Tragické povstání v Budapešti.

Dnes se konaly dvě manifestace charakteristické pro současnou atmosféru. Shromáždění s Gomuškou ve Varšavě, plně opravdového nadšení a taktických vyjádření, jimž auditorium dokonale rozumí, a večer manifestace u maďarské ambasády na podporu povstalců – tvrdě odsouzená v rozhlasovém prohlášení. Gomuška neobyčejně zručně balancuje na laně. (...)

Pocit národního úpadku zmizel. Už několik dní nejsou lidé jako dřív. Večer jsem v parku viděl skupinky typických pásků [mladých lidí v barevném oblečení] a chuligánů živě diskutujících o posledních událostech. Lidé potřebují své emoce něčím nasytit. Jen aby nás situace opět nevrátila do světa fikce.

Krakov, 24. října

→ Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

Polsko. Sejm schvaluje nový volební řád. Oproti dosavadní praxi, která dělala z hlasování jen prázdný rituál, je povolen větší počet kandidátů, než je počet míst v Sejmu. Volby, které se původně měly konat v prosinci, jsou vypsány na 20. ledna 1957.

Varšava, 24. října 1956. Projev Władysława Gomušky na shromáždění na náměstí Defilad.

25. října

Maďarsko. Jednotky tajné policie (ÁVH) zmasakrují demonstranty před parlamentem (více než sto smrtelně raněných). Se souhlasem Moskvy je Geró nahrazen Jánosem Kádárem, vězněným v období stalinismu. Nagy požaduje stažení sovětských vojsk.

Ze zprávy Anastáze Mikojana a Michaila Suslova pro Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu:

Soudruh Imre Nagy nás poprosil o navýšení počtu našich vojáků na území Budapešti, zejména vojáků pěchoty. Soudruh Malinin slíbil maďarským soudruhům, že zvýšíme počet našich vojáků pomáhajících navrátit pořádek na území Budapešti. (...) Střelba ve městě neutichá. Na výstřely ze střech a horních pater budov odpovídají sovětské jednotky palbou ze samopalů, PPŠů [Špaginových samopalů] a často také z děl obrněných vozidel. (...)

Budapešť, 25. října

→ A „Jelcin-dosszié“. Szovjet dokumentumok 1956-ról („Jelcinovo dossier“. Sovětské dokumenty z roku 1956), eds. Éva Gál a kol., Budapešť 1993

SOVPHOTO / UIG VIA GETTY IMAGES

Tibor Pákh, právník a překladatel:

Byl jsem raněn u parlamentu (...). Nebylo to střílení, ale pomalý, důsledný masakr. (...) Nebylo jak utéct. (...) Když se palba trochu zmírnila, ukryl jsem se spolu s dalšími pod podloubím jižního vchodu do parlamentu. Podloubí bylo plné lidí. Dobýval jsem se na dveře, aby nás pustili dovnitř, protože stříleli i ze směru Akademie utca. (...) Když výstřely utichly, znovu jsme se pokusili utéct, protože jsme stáli přímo naproti obrněnému vozu. Tehdy mě zasáhla střela vypálená z tohoto vozu. Chvilí jsem ležel mezi mrtvými a pak jsem utekl (...).

Budapešť, 25. října

→ Rozhovor s Tiborem Pákhem pořizený Eszter Balázsinovou, 1997–1998, OSZK 1956th Institute – OHA, No. 690

Pavel Tigrid, spisovatel:

Ocelové pásy sovětských tanků se řítily po dláždění ulic v posledním aktu této tragédie a Čechoslováci se ani nehnu. V komunistickém Polsku lidé sbírali peníze na léky a plazmu pro maďarské revolucionáře, Češi sázeli v sazce a v Bratislavě šli na hokej.

New York

→ Pavel Tigrid: *Marx na Hradčanech*, Brno 2001

NDR. Generální tajemník Jednotné socialistické strany Německa Walter Ulbricht obviní v rozhovoru s ministrem státní bezpečnosti Ernstem Wollweberem polské bezpečnostní služby z nepodniknutí kroků, které by znemožnily Gomuľkův návrat k moci.

26. října

Polsko. Gomuľkovi zmocnění Władysław Bieńkowski a Zenon Kliszko navštíví ve vesnici Komańcza kardinála Stefana Wyszyńského, od září roku 1953 vězněného, a oznamují mu rozhodnutí prvního tajemníka o tom, že bude propuštěn.

Kardinál Stefan Wyszyński:

V 9:00 hodin ráno se v klášteře v Komańczy ohlásili náměstek ministra spravedlnosti Zenon Kliszko a poslanec Władysław Bieńkowski, na příkaz Władysława Gomuľky (...). Nastínili mi společensko-ekonomickou, ale i vnitřní a mezinárodní-politickou

Budapešť, říjen 1956. Obyvatelé města utíkají z místa bojů mezi účastníky povstání a Rudou armádou.

HENRI CARTIER-BRESSON / MAGNUM PHOTOS / PHOTO: OLYMP

situaci země. Je nezbytné, aby v zemi došlo co nejrychleji k naprostému uklidnění. Władysław Gomułka si myslí, že jde-li o vztah církve a státu, budí největší neklid ve společnosti současná situace polského primase. Proto je tajemník strany poslal, aby si vyslechl můj názor. Má odpověď zněla: „Už tři roky jsem přesvědčen, že místo polského primase je ve Varšavě.“

Komańcza, 26. října

→ Stefan Wyszyński: *Zapiski więzienne* (Zápisky z vězení), Varšava 2006

Říjen

NDR. Do této doby bylo omilostněno či rehabilitováno 21 tisíc osob pronásledovaných v předchozím období (ačkoli se většinou jednalo o nacisty, nikoli o politické vězně). Patří mezi ně mimo jiné politici Jednotné socialistické strany Německa Anton Ackermann, jenž se svého času dovolával německé cesty k socialismu,

a někdejší ministr spravedlnosti Max Fechner, zatčený poté, co kritizoval represe namířené proti účastníkům dělnických protestů v roce 1953.

28. října

Maďarsko. Je vyhlášeno příměří. Vláda uznává, že aktuální události nemají kontrarevoluční, ale národně demokratický charakter.

Z podmínek uzavření příměří povstalecké skupiny z Corvinköz:

Velení sovětské armády

(...) Bojuje proti nám jen část ÁVH a část sovětských jednotek pobývajících v Budapešti. Odsuzujeme ty maďarské politiky, kteří vás pro posílení vlastní pozice prosili o ozbrojenou podporu. Funkcionáři ÁVH, kteří vyprovokovali ozbrojené povstání a zbytečné prolévání krve, pokládáme za bratrovrahy. Nedokážeme vás pochopit, vždyť nejsme vnějším nepřítelem, ale národem v tísní oprávněně dožadujícím se svých práv. (...)

Proč proti nám bojujete? Proč je kvůli našim vnitřním záležitostem prolévána ruská krev? (...) Nechte nám tento boj a my si vybojujeme svá práva, která by měla patřit každému člověku.

(...) Požadujeme, aby sovětská armáda zanechala nepřátelských aktivit, aby se stáhla do svých základů a do 31. prosince tohoto roku opustila území našeho státu.

Budapešť, 28. října

→ Gergely Pongrácz: *Corvinköz – 1956*, Budapešť 1989

Konec října

Polsko. V rozhlasu je zveřejněna výzva, aby lidé darovali krev na pomoc Maďarům. Podaří se odeslat téměř 800 litrů krve získané od několika tisíc dárců, ale také léky a potraviny. Po celém Polsku vznikají Výbory na pomoc Maďarům, konají se také manifestace na jejich podporu. Polský tisk otevřeně informuje o maďarských událostech, což lze interpretovat i jako varování určené polské společnosti, čím může skončit rozdmýchávání nálad.

Varšava, říjen
1956. Primas
Stefan Wyszyński
po propuštění z internace.

Budapešť,
říjen–listopad
1956. Vybalování
zásilek krve da-
rované obyvateli
Poznaň.

Z článku *Tváří v tvář maďarské tragédii:*

Události v Maďarsku otřásají svědomím každého slušného člověka v Polsku. Již řadu dní trvající bratrovražedná válka a velký počet obětí, jaké přináší, zahalily smutkem i naši zemi. Mnozí z nás si kladou dramatickou otázku: jak se mohlo stát, že v podmínkách fungování lidové vlády vystoupí nemalá část maďarského lidu se zbraní v ruce proti této vládě? (...)

Konzervativní stalinské síly ve vedení brzdily demokratizační procesy doslova do poslední chvíle. K pokojné demonstraci budapeštské mládeže vyjadřující solidaritu se změnami v Polsku a dožadující se něčeho podobného i v Maďarsku promluvil ostrými a nepřiměřenými slovy bývalý generální tajemník Ernő Gerő a vyčínil demonstrujícím za údajnou „reakčnost“.

Varšava, 28. října

→ *Trybuna Ludu*, č. 301, 28. října 1956

29. října

Polsko. Ústřední výbor Polské sjednocené dělnické strany zašle Maďarům prohlášení otištěné rovněž v maďarském tisku. Gomulka a Cyrankiewicz, kteří jsou pod dokumentem podepsaní, kritizují Geróa a vyjadřují podporu Nagyovi, včetně jeho požadavku na stažení sovětských vojsk z Maďarska.

Z Výzvy Ústředního výboru PSDS bratrům Maďarům:

Maďarští bratři! Vy i my stojíme na téže straně, na straně svobody a socialismu. (...) Nechť v Maďarsku zavládne mír, mír a národní jednota, tolik nezbytná pro uskutečnění širokého programu demokratizace, pokroku a socialismu, který představila vaše vláda národní jednoty.

Varšava, 29. října

→ *Trybuna Ludu*, č. 302, 29. října 1956

30. října

Maďarsko. V 7:20 informuje ministerstvo národní obrany prostřednictvím rozhlasu o stažení sovětských vojsk z Budapešti. Ustavena je nová vláda, jejíž součástí jsou kromě komunistů

také zástupci jiných politických stran. V Maďarsku je de facto obnoven systém více stran. Povstalci útočí na sídlo budapeštského stranického výboru a zmasakrují příslušníky bezpečnostních složek, kteří tam pobývají. K lynčům na všeobecně nenáviděných funkcionářích tajné policie dochází v těchto dnech jak v Budapešti, tak v několika dalších městech. Propuštěn je primas József Mindszenty, vězněný od roku 1948 a odsouzený na doživotí. Vězení opouštějí také tisíce lidí odsouzených z politických důvodů.

Budapešť,
30. října 1956.
Kardinál József
Mindszenty
s velitelem po-
vstalců po své
propuštění.

KEystone / PAP

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

Gyula Csics, žák:

Povstalci pověsili dva příslušníky ÁVH za nohy na strom. Jeden měl na sobě policejní uniformu, druhý oděv maďarského plukovníka obrněných jednotek. (...) Oba měli v knoflíkových dírkách kokardy, aby povstalce zmýlili (...).

Večer už rozhlas vysílal jako Svobodné rádio Kossuth a oznámil, že byla vytvořena Národní garda a že byl propuštěn Mindszenty.

Budapešť, 30. října

→ Gyula Csics: *Magyar Forradalom 1956 – Napló* (Maďarská revoluce 1956. Vzpomínky), Budapešť 2006

Andrzej Kijowski:

Dnes večer přišly zprávy o novém zostření bojů, o povolání sovětských posil. Uvidíme, může to skončit velice zle. Anebo velice dobře. Možná, že jsou polská a maďarská revoluce cenou za vyhnutí se válce... Rusové se konečně přesvědčí, že jsou zcela sami. Co bude dál? Nebo se v SSSR dostane ke slovu konzervativní křídlo v čele s Molotovem, a pak musíme počítat se vším – i s vtrhnutím Rudé armády k nám. Také by se ke slovu mohlo dostat liberální křídlo s [Georgijem] Malenkovem – a pak by mohlo být lépe. (...)

Po městě chodí lidé s maďarskými rozetkami v klopách, před univerzitou vybírají léky, všude visí maďarské vlajky a plakáty kreslené studenty ASP [Akademie výtvarných umění]. Na rohu ulic Aleje [Jeruzalimské] a Nowy Świat visí na pouliční lampě maďarský prapor a plakát: řetěz rozdělený krvavou skvrnou.

Varšava, 30. října

→ Andrzej Kijowski: *Dziennik 1955–1969* (Deník 1955–1969), Krakov 1998

Polsko. Setkání Gomušky se zástupci katolické inteligence. Padne rozhodnutí o navrácení časopisu *Tygodnik Powszechny* do rukou původní redakce, která byla v roce 1953 nuceně nahrazena lidmi kolem Bolesława Piaseckého. První tajemník vyslovuje také souhlas s vydáváním katolického měsíčníku *Znak*.

Jerzy Zawieyski, předseda Celopolského klubu pokrokové katolické inteligence:

[Gomuška] k nám promlouval jako Polák, nikoli jako člen strany. Mluvil nejprve o Sovětském svazu – že nejdůležitější je vyhnout se intervenci, že už se tak stalo a že si vlastní zemi můžeme vést sami. To ale neznamená, že nebezpečí pominulo. Všechna antisovětská vystoupení jsou vystoupeními proti Polsku. Vyjádřil obavy, že je katolická mládež impulzivní a na manifestacích vystupuje s provokativními požadavky (...). Prosil, abychom vládě pomohli uklidnit a utiřit nepředvídatelná vystoupení. S uznáním přivítal naši připravenost přispět k obnově života v Polsku a zdůraznil, že na takovéto součinnosti katolického společenství mu velice záleží.

Varšava, 30. října

→ Jerzy Zawieyski: *Dzienniki* (Deníky), 1. díl, Varšava 2011

Budapešť, říjen 1956. Tělo zabitého příslušníka tajné policie.

Budapešť,
říjen–listopad
1956. Ničení
sovětských pro-
pagandistických
materiálů.

1. listopadu

Maďarsko. Imre Nagy oznamuje vystoupení Maďarska z Varšavské smlouvy a vyhlášení neutrality; s prosbou o její zaručení se obrací na OSN. Kolem desáté hodiny večerní vysílá rozhlas projev Jánose Kádára. V té době už Kádár nepobývá v Budapešti – potají se vydává do SSSR, kde se sovětskými vůdci domlouvá ustavení nového vedení maďarského státu. Nikita Chruščov v následujících dnech informuje hlavy států Varšavské smlouvy o rozhodnutí vojensky potlačit maďarskou revoluci.

János Kádár ve svém projevu: *Maďarští dělníci! Rolníci! Inteligence!*

(...) Chválí vhodné povstání našeho národa osvobodilo Maďarsko z okovů Rákosiho vlády, vybojovalo pro lid svobodu a pro stát nezávislost, bez nichž socialismus neexistuje, a ani nemůže existovat. Lze směle konstatovat, že osoby odpovědné za ideovou i strukturální přípravu a provedení revoluce vycházejí z vašich řad. (...)

Jsmo k vám upřímní. Národní povstání se ocitlo na rozcestí. Buď v sobě maďarské demokratické strany najdou dost sil, aby upevnily to, co se jim podařilo získat, anebo staneme tváří v tvář otevřené kontrarevoluci.

Budapešť, 1. listopadu

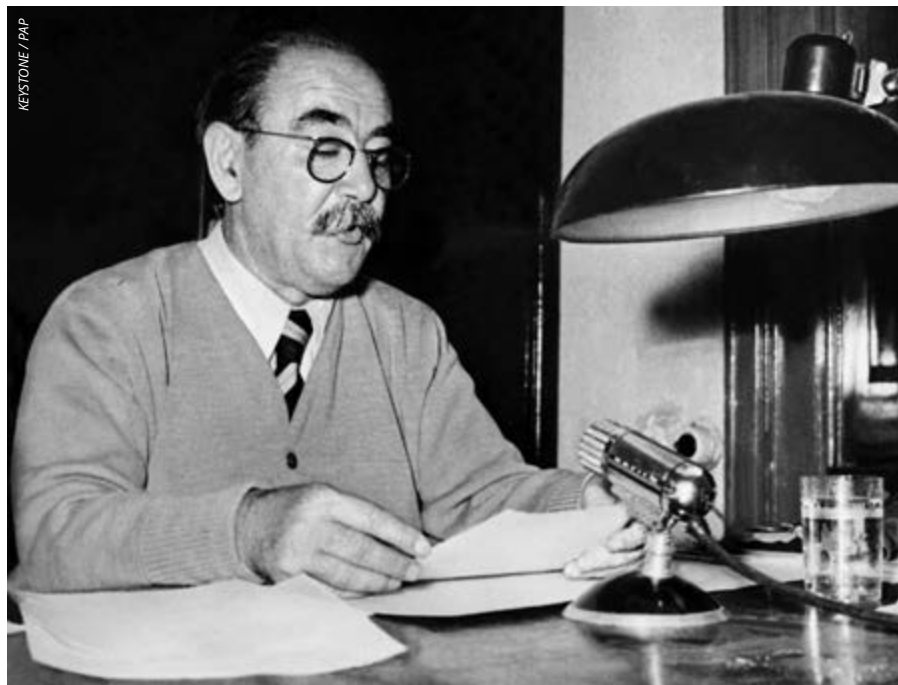
- *Népszabadság*, 2. listopadu 1956; cit. podle: *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956* (Z dokumentů jistého lidového povstání, 1956), ed. Tamás G. Korányi, Budapešť 1989

2. listopadu

Polsko. Politbyro ÚV Polské sjednocené dělnické strany vydává prohlášení, v němž kritizuje sovětskou intervenci v Maďarsku. Poukazuje na to, že krizi mohou zažehnat sami Maďaři. Polským občanům jsou adresována uklidňující prohlášení.

Jan Józef Szczepański:

Atmosféra paniky. Rozhlas ráno každou půl hodinu vysílá výzvu ÚV k zachování klidu. Lidé zcela skupili potraviny. Před obchody stojí dlouhé fronty. V Maďarsku likvidují komunisty – vypadá to, že tamější události se vymykly jakékoli kontrole. (...)

OSN přišlo o veškerou autoritu. Ohavnost takto obnažené politické brutality je cítit jako zkažený vzduch. Není na koho se obrátit.

Krakov, 2. listopadu

- Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

3. listopadu

Maďarsko/SSSR. Členové maďarské delegace v čele s ministrem obrany Pálem Maléterem, která měla se Sověty vyjednat podmínky stažení Rudé armády, jsou na sovětském velitelství v maďarském městě Tököl zatčeni. V Moskvě, na zasedání prezidia ÚV Komunistické strany Sovětského svazu, vzniká paralelní vláda pod vedením Jánose Kádára a Ference Münnicha.

Budapešť,
1. listopadu
1956. Imre
Nagy vyhláší
neutralitu
Maďarska.

Kardinál József Mindszenty v rozhlasovém projevu:

Naše situace je závislá na tom, jak zamýšlí dvousetmilionové ruské impérium naložit se svými ozbrojenými silami nacházejícími se na našem území. Rozhlas informuje, že jsou tyto síly stále početnější. My jsme neutrálním státem, nedáváme ruskému impériu důvod k prolévání krve. (...) Jeden stát útočí na druhý, je-li sám napaden. My jsme však Rusko nenapadli! (...)

Každý v zemi by měl vědět, že bitva svedená v Maďarsku nebyla revolucí, ale národně osvobozenecským bojem. (...) Potřebujeme nové volby bez jakýchkoli machinací, jichž se budou moci zúčastnit všechny politické strany. Průběh voleb by měl být mezinárodně kontrolován.

Budapešť, 3. listopadu

- ➔ József Mindszenty: *Emlékirataim*, Toronto 1974; cit. podle: *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956* (Z dokumentů jistého lidového povstání, 1956), ed. Tamás G. Korányi, Budapešť 1989

4. listopadu

Maďarsko. Je zahájena druhá sovětská intervence. Podobně jako během té první se na ozbrojený odpor postaví obyvatelé Budapešti v počtu několika tisíc. V 5:20 rozhlas poprvé odvysílá krátké prohlášení Imre Nagye, jež bude později mnohokrát opakováno v angličtině, francouzštině, němčině, ruštině, češtině a polštině. Předseda vlády se poté s nejbližšími spolupracovníky ukryje na jugoslávském velvyslanectví.

Prohlášení Imre Nagye určené generálnímu tajemníkovi OSN a přenášené rozhlasovou stanicí Svobodné rádio Kossuth:

Hovoří Imre Nagy, předseda Rady ministrů Maďarské lidové republiky. Dnes za úsvitu zaútočily sovětské jednotky na naše hlavní město s jednoznačným záměrem svrhnout legální demokratickou vládu Maďarska. Naše armáda se jim postavila na odpor. Vláda setrvává na svých pozicích. Toto je mé prohlášení maďarskému lidu i celému světu.

Budapešť, 4. listopadu

- ➔ Magyar Távirati Iroda (Maďarská tisková agentura), <http://1956.mti.hu/pages/Audio.aspx> [přístup: 11. 7. 2017]

Olaf Csongvai, student:

Spal jsem na stole v jakési kanceláři na Tűzoltó utca. K ránu kluci řekli, že se Rusové vrátili. Vzpomínám si, že mě v první chvíli napadlo, aby je vzal čert, to nemohli pár hodin počkat? Tak dobře se mi spalo. (...) Vzali jsme si zbraně.

(...) Na Berzenczey utca se najednou objevil oddíl sovětské pěchoty. Začal jsem po nich střílet, ale oni ani nepřidali do kroku, mířili v klidu naším směrem. Byl to hrozný pocit. Copak oni nemají strach? Já po nich střílím, a oni ani nepadnou k zemi, prostě jdou dál. V tu chvíli jsem se začal bát. Neděsily mě tanky. Necítil jsem strach, když střílely. Ale pěchota... Báł jsem se masakru – toho, že se tady budeme navzájem podřezávat.

Budapešť, 4. listopadu

- Rozhovor s Perem Olafem Csongvaiem pořízený László Eörsiinem, 1992, OSZK 1956th Institute OHA, No. 420

Leszek Dzięgiel, polský etnolog:

V dosud ještě nezkompromitovaném krakovském tisku vycházely články plné solidarity s Maďary, ačkoli tu a tam se už ozývaly varovné tóny: tady vidíte, k čemu vede ztráta míry a soudnosti! Báli jsme se, že Moskva pod sebemenší záminkou vkročí i k nám, že jen čeká na sebemenší gesto, slovo, vystoupení.

Krakov, 4. listopadu

- Leszek Dzięgiel: *Swoboda na smyczy. Wspomnienia 1946–1956* (Svoboda na řemenu. Vzpomínky z let 1946–1956), Krakov 1996

Z výzvy Studentského revolučního výboru:

Nechceme, aby nás potkal osud bratrů Maďarů. V naší zemi i mimo ni existují síly schopné v každém okamžiku roztržit naši revoluci. Je také jisté, že kolem našich hranic se nacházejí vojenské síly. Zdravý rozum nám nedovoluje poskytnout záminku k tomu, aby se vydaly do boje.

Krakov, 4./5. listopadu

- Andrzej Bratkowski: *W Budapeszcie ktoś bliski potrzebował pomocy* (V Budapešti kdo si blízký potřeboval pomoc), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

Polsko. Porada stranického aktivu. Gomułka ve svém vystoupení ujišťuje, že se funkcionáři Polské sjednocené dělnické strany nebudou muset zodpovídat ze svých dřívějších aktivit, ale že budou

MARIO DE BIASI / LEEMAGE / EAST NEWS

Budapešť,
listopad 1956.
Příslušník tajné
policie chycený
povstalci.

posuzování podle jejich současného stanoviska. Uklidní tím oba vy řady funkcionářů PSDS, že demokratizace povede k oslabení pozic stranického aparátu.

Jan Józef Szczepański:

Ve Varšavě vládne těžko snesitelné napětí. Téměř všichni očekávají každým okamžikem to nejhorší. Přestaly platit veškeré ideologické masky. Všichni dobře vědí, že existuje jen jedno, smrtelné nebezpečí. (...) Je to hrozný pocit, že se náš osud ocitl v rukou zločinných šílenců.

O to silněji je nyní pocítován onen chvilkový návrat do okruhu civilizovaného Západu. Už jen to, že lidé dávají najevo, co si skutečně myslí, že nejsou jen pasivně tvarovanou hmotou. Studenti s maďarskými vlajkami v klopách – tento skromný způsob projevení vlastního morálního postoje dobře vypovídá o celém tom propastném rozdílu.

Varšava, 4. listopadu

- Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

KEWSTONE / PA

Z dopisu „anonymu z Radomi“:

Ze všech už nejspíš opadla horečka polské říjnové revoluce. Dnes už na všechno nahlížíme střízlivě. A co se ukazuje? Jako jsme předtím seděli v zapečetěném vagonu a dusili se výpary z Moskvy, sedíme tak i nyní. Řekl bych, že jsme jen vyrazili kousek prkna a zaválo k nám trochu čerstvého vzduchu. Ti, co nic neviděli, ale cítili, začali křičet: hurá! Mysleli si, že byly otevřeny celé dveře – račte dál. Brzy se ale přesvědčili, že bylo vyraženo jen jedno prkno, jinak všechno zůstalo stejné, dál musíme stát ve vagonu. Ti, kteří vše pozorovali z dálky, zbytečně vyvolali poplach. (...)

Kde jsou ony změny? (...) Pozorně se rozhlížím kolem sebe, naslouchám, čtu, a opravdu – z čeho bychom měli mít radost?

Radom

→ *Księga listów PRL-u* (Kniha dopisů Lidového Polska), 2. díl, ed. Grzegorz Sołtysiak, Varšava 2005

/ 7. listopadu

Maďarsko. Za úsvitu přivázejí sovětská bojová vozidla Kádára a jeho vládu do parlamentu. Po poledni skládá Kádárova vláda přísahu, avšak legální vláda Imre Nagye nesložila demisi. Obnovena je státní správa v podobě, v jaké fungovala před 23. říjnem.

Gyula Csics:

Dnes jsem měl slavit dvanácté narozeniny. Dnes se ale slavit nedalo, protože i dnes stříleli. I ve chvílích, kdy se střílelo méně, byly z dálky slyšet výstřely. (...) Sotva jsem přešel přes ulici, projelo jí šest tanků. Jeden z nich se zastavil před naším domem a střílel. Několik oken v domě se kvůli tomu vysypalo.

Po poledni začaly ostré boje. Děla celou dobu střílela. Mezi obyvateli domu se rozneslo, že [obchodní dům] Corvin začal hořet.

OROSZOK
HAZA!!

ПОШЛИ

ДОМОЙ!!!

Budapešť,
listopad 1956.
Pouliční bari-
káda. Nápisy
v maďarštině
a ruštině: „Ruso-
vé domů!! Vraťte
se domů!!“

V domě rychle naplnili vodou všechny kýble a necky, aby mohli uhasit oheň, kdyby přeskočil na dům.

Budapešť, 7. listopadu

- ➔ Gyula Csics: *Magyar Forradalom 1956 – Napló* (Maďarská revoluce 1956. Vzpomínky), Budapešť 2006

Ze zprávy Georgije Žukova, ministra obrany SSSR:

9. listopadu pokračovaly naše oddíly v likvidaci menších povstaleckých skupinek, odzbrojovaly bývalé vojáky maďarské armády, konfiskovaly zbraně místnímu lidu. (...) Politická situace v zemi se zlepšuje. V některých místech se však nepřátelské síly dál pokoušejí ztížit návrat k pořádku a normalizaci života. Situace v Budapešti je nadále komplikovaná, obyvatelstvo trpí nedostatkem potravin a topiva. Vláda Jánose Kádára spolu s veliteli sovětských jednotek vydává příkazy mající za cíl zajistit obyvatelům Budapešti potraviny.

Budapešť, 10. listopadu

- ➔ A „Jelcin-dosszié“. *Szovjet dokumentumok 1956-ról* („Jelcinovo dossier“. Sovětské dokumenty z roku 1956), eds. Éva Gál a kol., Budapešť 1993

Jarosław Iwaszkiewicz, polský spisovatel:

Prožitky velkých a tragických dní, lidská hanebnost i hrdinství. Ale především zklamání, všechna velká hesla mocných tohoto světa se ukázala být lží. Opojení vlastní mocí se neohlížejí na nic – jen ony ubohé a malé státečky, malé národy se pokoušejí nahradit sílu právem. A pokaždé jsou za to bity. Nešťastné Maďarsko, nejen tak strašně nešťastné, ale navíc i poplívávané, hanobené a urážené. Ubozí lidé, kteří už to dál nemohli snášet. (...) Zničehonic jen síla, jen násilí, jen chtivost, jen odsuzování lidí k utrpení.

Stawisko, 10. listopadu

- ➔ Jarosław Iwaszkiewicz: *Dzienniki 1956–1963* (Deníky 1956–1963), Varšava 2010

11. listopadu

Maďarsko. V dělnické čtvrti Csepel v Budapešti jsou zlikvidovány poslední buňky odporu povstalců.

Z ARCHIVU JÁNOSÉ TISCHLERA

Budapešť,
listopad 1956.

WYBORCZAPL

13. listopadu

Polsko. Konstanty Rokossowski, vnímaný v Polsku jako zástupce sovětské moci, je odvolán z funkce ministra národní obrany. Významnou měrou k tomu přispěly rezoluce přijaté v řadě armádních jednotek, které požadovaly jeho odchod.

18. listopadu

Polsko. V Bydhošti dochází k pouličním nepokojům vyvolaným pokusem Veřejné bezpečnosti uklidnit výtržnosti před místním kinem. Demonstranti házejí kamení na budovu Městského výboru Polské sjednocené dělnické strany a demolují zařízení rušičky signálu Rádia Svobodná Evropa.

Władysław Gomułka ve vystoupení během stranické porady: *Máme na našem území řadu případů nepřátelských projevů, vytloukání oken, a dokonce zbití členů strany. Není zdravým jevem, že reakce prokurátorů na takovéto události je slabá. Naposledy v Bydhošti – chuligánství, provokace a jistého druhu chaos se ob-*

jevily dokonce i řadách naší Veřejné bezpečnosti. Musíme udělat, co je třeba. (...) Nebudeme dávat najevo žádný liberalismus.

Varšava

→ *Fragmety przemówienia Władysława Gomułki na naradzie I sekretarzy KW PZPR w dniu 23 listopada 1956 w Warszawie (Části vystoupení Władysława Gomułki na poradě prvních tajemníků vojvodských výborů PSDS dne 23. listopadu 1956 ve Varšavě), in: 6 lat temu. Kulisy Polskiego Października (Před šesti lety. Kulisy polského Října), Biblioteka Kultury, 83. svazek, Dokumenty, Paříž 1962*

SSSR/Polsko. Končí návštěva Gomułky a dalších představitelů nového polského vedení v SSSR. V jejím průběhu byla dojednána pravidla pobytu sovětských vojsk na polském území, vyřešena otázka vyrovnání za polské uhlí prodávané Sovětskému svazu za snížené ceny i záležitost repatriací.

JERZY BARAŃKOWSKI / PAP

Bydhošť,
18. listopadu
1956. Vyvrácení
pětatadvaceti-
metrový sloup
rušičky signálu
Rádia Svobodná
Evropa.

Biała Podlaska,
Polsko,
18. listopadu
1956. Květiny
pro Władysła-
wa Gomułku
vracejícího se
z Moskvy.

JERZY BARANOWSKI / PAP

Terespol, Polsko,
18. listopadu
1956. Nadšené
vítání polské de-
legace vracující
se z Moskvy.

María Dąbrowská, polská spisovatelka:

Jednání v Moskvě proběhla údajně úspěšně. (...) Gomulkův návrat (...) byl už od Terespolu (dnešní hranice) jedním velkým triumfem. Na kolejích stály davy lidí, zastavovaly vlak i mezi stanicemi. (...) Když dojezí do Varšavy, byl salónní vůz polské delegace plný květů, dopisů, depeší a... hraček věnovaných Gomulčovi, dokonce včetně plyšových medvídků a panenek! Všude se sborově provolávalo: „Ať žije!“

Varšava, 20. listopadu

- María Dąbrowska: *Dzienniki powojenne 1945–1965* (Poválečné deníky 1945–1965), 3. díl, Varšava 1996

Władysław Gomułka ve vystoupení během stranické porady:

My jsme nyní tyto i všechny ostatní záležitosti předložili sovětské delegaci, sovětské vládě, a řekli jsme, že je pokládáme za nesprávně vyřešené, řekli jsme – vraťte, co dlužíte. (...) Otevřeně můžeme předstoupit před dělnickou třídu a říci: je to naše zásluha, naše – a ničí jiná, nikdo jiný by to vyřešit nedokázal. Zároveň je třeba, soudruzi, říci, že jiná řešení, jiné možnosti, jiný program řešení politické situace v zemi než ten, který hlásá naše strana, neexistuje a existovat nemůže.

Varšava

- *Fragmety przemówienia Władysława Gomułki na naradzie I sekretarza KW PZPR w dniu 23 listopada 1956 w Warszawie* (Části vystoupení Władysława Gomułki na poradě prvních tajemníků vojvodských výborů PSDS dne 23. listopadu 1956 ve Varšavě), in: *6 lat temu. Kulisy Polskiego Października* (Před šesti lety. Kulisy polského Října), Biblioteka Kultury, 83. svazek, Dokumenty, Paříž 1962

19. listopadu

Polsko. Sejm schvaluje zákon o dělnických radách, jenž jim přičkl široké pravomoci. Jde o pokus sladit principy dělnické samosprávy s požadavky centrálně plánovaného hospodářství.

Lechosław Goździk:

To, co jsme chtěli, vycházelo z hesel, která jsme propagovali. Nejzásadnější byla suverenita Polska. Jinou důležitou věcí bylo to, že jsme chtěli být sami svými pány, proto vznikly dělnické rady. Po VIII. plénu začaly vyrůstat jako houby po dešti, po celé zemi. Telefony vyzváněly, delegace přijížděly jedna za druhou a my jsme ani nestihali poskytovat lidem všechny informace. (...) Vláda navíc neměla zájem dělnické rady propagovat. (...) Protože u přímých

voleb, když se dělnická rada volí v tajném hlasování, hlasuje každý podle svého svědomí...

Varšava

- Lechosław Goździk: *Byliśmy u siebie w domu* (Byli jsme u sebe doma), in: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* (Říjen 1956. První průlom do systému. Protest, mládí, rozvaha), ed. Stefan Bratkowski, Varšava 1996

21. listopadu

Polsko. Pod vlivem událostí v Bydhošti rozhoduje vedení země o tom, že z území Polska přestane být rušeno vysílání západních rozhlasových stanic (včetně Rádia Svobodná Evropa).

Jan Nowak-Jeziorański:

Polské vysílání Svobodné Evropy bylo rušeno z území Československa a ze Sovětského svazu. (...) Samozřejmě bylo těžké zjistit, zda bylo toto rušení „bratrskou pomocí“ poskytovanou nezištně, nebo zda bylo financováno ze státní poklady Polské lidové republiky.

Mnichov, 21. listopadu

- Jan Nowak-Jeziorański: *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* (Válka v éteru. Vzpomínky z let 1948–1956), 1. díl, Krakov 1991

Propagandistický plakát „Hovoří Rádio Svobodná Evropa – Hlupák, co poslouchá s tak spokojeným úsměvem. Komu pomáhá? Úhlavním nepřátelům.“

MARIO DE BIASI / MONDADORI PORTFOLIO VIA GETTY IMAGES

22. listopadu

Maďarsko. Přestože János Kádár zaručil Imre Nagyovi bezpečný odjezd do Jugoslávie, je Nagy po opuštění jugoslávského velvyslanectví zatčen a odvezen do Rumunska.

Jan Józef Szczepański:

Prohlížel jsem si v redakci týdeníku Przekrój hromady zahraničních časopisů s fotografiemi z Maďarska. Je to otřesné. Mnoho scén lynčování příslušníků tajné policie. Lidé doslova šířící nevěstičky zasévané po dlouhé roky. (...) Nejhorší je na tom onen uzavřený kruh teroru, to dál přetrvává.

Krakov, 23. listopadu

→ Jan Józef Szczepański: *Dziennik 1945–1956* (Deník 1945–1956), 1. díl, Krakov 2009

Jerzy Stempowski v dopise Jerzemu Giedroycovi:

Rozdíl mezi osudem Maďarů a Poláků, stejně zapálených, se zdá vycházet z toho, že v Polsku měla strana o něco širší základnu a mohla (...) opanovat situaci, zatímco v Maďarsku přešla iniciativa okamžitě do rukou lidu, tedy antikomunistů, neorientujících se v reálné situaci. Sám Nagy počítal s určitou pomocí či diverzí ze strany Západu. Tragická otázka „Co udělá OSN?“ se mezi zprávami, jež do Vídně přicházely z obklíčeného budapešťského parlamentu, neustále vracela a posléze se dál opakovala ve vysílání rozhlasových stanic, jež dosud zůstávaly v rukou povstalců.

V Corriere [della Sera] jsem před pár dny četl celou obžalobu [prezidenta USA Dwighta] Eisenhowera citující jeho slova o „liberation“ [angl. osvobození] z první volební kampaně. Tyto sliby byly určeny v prvé řadě Polákům, o jejichž hlasy šlo, a přesto jim žádný Polák neuvěřil. Proč je tedy brali vážně Maďaři?

Bern, 23. listopadu

→ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski: *Listy 1946–1969* (Dopisy 1946–1969), 1. díl, Varšava 1998

Budapešť,
listopad 1956.
Povstalci táhnou
tělo příslušníka
tajné policie.

29. listopadu

NDR. Vláda obnovuje vízovou povinnost pro občany ostatních zemí sovětského bloku, včetně Polska, zrušenou na začátku roku. Zatčen je novinář a filosof Wolfgang Harich, komunista stále kritičtější vůči režimu. Je obviněn z kontrarevolučního spiknutí.

Z článku *Likvidace rozvratné skupiny:*

V souladu s prohlášením Generální prokuratury NDR byla dne 29. listopadu 1956 na příkaz Generální prokuratury NDR zatčena skupina osob, které ve spolupráci se západními speciálními službami usilovaly o podrytí a zničení ústavního pořádku Německé demokratické republiky. Hlavou této protistátní skupiny byl jakýsi dr. Wolfgang Harich, zaměstnaný jako redaktor ve vydavatelství Aufbau v demokratickém sektoru Berlína. (...) Obvinění pocházejí bez výjimky z kruhů negativně smýšlejících o socialismu a dělnickém hnutí. Politickým cílem oné rozvratné skupiny bylo navrátit v NDR kapitalistický pořádek.

Berlín, 25. listopadu

→ *Staatsfeindliche Gruppe unschädlich gemacht* (Likvidace rozvratné skupiny), *Neues Deutschland*, 1. prosince 1956

Listopad–prosinec

Polsko. Proces rozpadu rolnických výrobních družstev, mnohdy živelného, bez čekání na příslušná usnesení, nabírá na tempu. Půl roku od konání VIII. pléna se jejich počet snížil z původních 10 tisíc na zhruba 1800. Současně pokračují repatriace Poláků ze Sovětského svazu – do konce roku přicestuje do země 16 tisíc lidí. Dochází také k dalším кадровým změnám – vyměněna je velká část prvních vojvodských tajemníků, snižují se početní stavy stranického aparátu i ministerstva vnitra.

Jerzy Giedroyc v dopise Jerzemu Stempowskému:

Vstupujeme do období osobní Gomułkovy diktatury. Gomułka v praxi vymazal komunistickou stranu. (...) Největším plusem současné situace je výjimečná „personální“ souhra okolností,

a sice trio: Gomułka, Wyszyński, Cyrankiewicz. Vypadá to na dobré spojení. Exil (mám na mysli politická uskupení) je totálně ze hry a nemá dnes žádné šance. Wyszyński nebude usilovat o politickou křesťanskou organizaci.

Maisons-Laffitte, 25. listopadu

→ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski: *Listy 1946–1969* (Dopisy 1946–1969), 1. díl, Varšava 1998

NDR, 1956.
Wolfgang Harich
během debaty.

2. prosince

Polsko. Končí sjezd Svazu polských spisovatelů. Do funkce předsedy je zvolen básník Antoni Słonimski.

Mieczysław Jastrun:

Na konci sjezdu jsem se spolu s Dąbrowskou a Zawieyským vypravil na ÚV ve věci dopisu maďarských spisovatelů pobývajících v exilu ve Vídni. Přijal nás Gomułka osobně. (...) Mluví o dvou blocích stojících proti sobě, dává na srozuměnou, že Západ dal Sovětům volnou ruku v mezích mezinárodních úmluv.

Varšava, 4. prosince

→ Mieczysław Jastrun: *Dziennik 1955–1981* (Deník 1955–1981), Krakov 2002

8. prosince

Maďarsko. Ve městě Salgótarján poblíž hranice s Československem zaútočí bezpečnostní síly na horníky protestující proti represím vůči členům místní dělnické rady. Zemře nejméně 46 lidí.

10. prosince

Polsko. Celostátní sjezd zástupců harcerů [obdoba skautského hnutí – pozn. překladatelky] rozhoduje o znovuoobnovení Svazu polských harcerů. Předsedou Náčelnické harcerské rady se stává Aleksander Kamiński, jeden z vůdců tzv. šedých zástupů, odbojové organizace z doby okupace.

Zofia Zakrzewska, náčelnice Svazu polských harcerů, v debatě na sjezdu:

Zlom v harcerské práci bude o to hlubší, o co ostřejší bude kritika chyb napáchaných v harcerském hnutí v uplynulých letech – pro mnohé z nás našich vlastních chyb. (...) XX. sjezd nám, vedoucím, ukázal příčiny našich porážek a našich neúspěchů v práci s mládeží. Jako ostrý reflektor vytáhl na světlo to, co se nám dříve nerýsovalo dostatečně jasně. Ukázal, že nelze vychovávat ve lži.

Lodž, 10. prosince

→ *Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Uchwały, referaty, głosy w dyskusji* (Celostátní sjezd zástupců harcerů v Lodži. Usnesení, referáty, diskusní příspěvky), Varšava 1957

Z dopisu Aleksandra Kamińskiego Antonimu Wasilewskému, kreslíři a fejetonistovi:

Harceři nemohou být základem jakési jediné politické organizace starší mládeže; naopak – harceři jsou celonárodní organizací a měli bychom být nakloněni budoucí účasti harcerů ve všech legálních mládežnických, politických a názorových organizacích v zemi. Harceři, stejně jako náš stát, by měli uznávat vedoucí úlohu Polské sjednocené dělnické strany ve státě a ve své výchovné práci by se měli zaměřit na aktivní zapojení do snahy o uskutečnění polské cesty k socialismu, jejíž nezbytnou součástí je demokratizace a národní suverenita.

Lodž

→ Krzysztof Persak: *Listy Aleksandra Kamińskiego do Antoniego Wasilewskiego z lat 1956–1958* (Dopisy Aleksandra Kamińskiego Antonimu Wasilewskému z let 1956–1958), *Więź*, č. 8, 1994

Lodž, 8.–10. prosince 1956. Celostátní sjezd harcerů.

Polsko. Dochází k ozbrojeným střetům ve Štětíně vyvolaným zásahem bezpečnostních složek proti opilému muži. Demonstranti útočí na velitelství Veřejné bezpečnosti a demolují konzulát Sovětského svazu.

Zygmunt Mycielski:

V Polsku narůstá pobouření, dělnické rady přijímají stále šilenější rezoluce. Stejně jako studenti vyjadřující solidaritu s hrdinným a zoufalým odporem Maďarů. Neustále se u nás množí projevy anarchie. Lidé útočí na Veřejnou bezpečnost, na stranické schůze vtrhávají rolníci, údajně z lidové strany, tu a tam se sekerami. Ve Štětíně se demonstrovalo, byla dokonce rozbita okna před sovětským konzulátem. Veškeré autority vyrostlé na teroru, strachu, na sovětských puškách v pozadí a „bezpečnostních orgánech“ padly. Bezpečnost, armáda, strana – nic neznamenají. Volební propaganda začíná působit chaoticky. „Stalinovci“ se buď schovali do nor, nebo hlasitě křičí (podle pravidla „chyťte zloděje“), anebo se určité incidenty snaží sami vyprovokovat (...).

Země je temná, všechno je nevyhovující, nefunguje, kazí se nebo už vůbec neexistuje. Smetišť doby, jejíž hodnoty a úspěchy tkví v preciznosti, nádhře, rychlosti a přesnosti. Ne však u nás. K nám nic z toho neproniká.

Varšava, 14. prosince

→ Zygmunt Mycielski: *Dziennik 1950–1959* (Deník 1950–1959), Varšava 1999

/ 11. prosince

Maďarsko. Začínají pracovat zvláštní tribunály vynášející rozsudky na základě dekretu o výjimečném stavu. V prvních týdnech po sovětské intervenci utíká přes hranice do Rakouska a Jugoslávie na 200 tisíc Maďarů. V bojích zemře dohromady na 2 700 maďarských občanů a kolem 700 vojáků Rudé armády. Zhruba 22 tisíc lidí je odsouzeno, nejméně 350 popraveno.

Z Nařízení na základě zákona č. 1956/28 o stanných soudech: Nepřátelé Maďarské lidové republiky mající zbraně se nezastaví ani před vraždou a zastrášují slušné občany, kteří svou mírovou prací slouží zájmu celého národa. Pracující lid se správně domáhá efektivních rozhodnutí, která ukončí tuto neúnosnou situaci. (...)

OŠRODEK KARTA

Ilegální plakát.
Nápis: „1956.
Maďarsko
a Polsko.“

Prezidiální rada Maďarské lidové republiky vydává nařízení (...) o zahájení zrychleného soudního řízení v případě následujících provinění: vražda, úmyslné zabití, žhářství, loupež (krádež), úmyslné poškození objektů obecného užitku či objektů sloužících k uspokojení životních potřeb obyvatel (...), pokus o spáchání těchto provinění, nepovolené držení střelné zbraně, munice či výbušných látek.

Budapešť, 11. prosince

→ *Törvények és rendeletek, 1956* (Zákon a předpisy, 1956); cit. podle: *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956* (Z dokumentů jistého lidového povstání, 1956), ed. Tamás G. Korányi, Budapešť 1989

Polsko. Po celé zemi dochází k přezkumným řízením a rehabilitacím obětí politického pronásledování. Například novinář a někdejší voják Zemské armády Kazimierz Moczarski je zbaven

všech falešných obvinění (údajně měl spolupracovat s Němci na potírání odbojových komunistických organizací během druhé světové války), na jejichž základě byl v roce 1952 odsouzen k trestu smrti.

Jerzy Stempowski v dopise Jerzemu Giedroycovi:

Tam [ve Varšavě] ztrácejí hlavu. Nejistá situace a la grande paura [it. velký strach] nedovolují nikomu soustředit se na záležitosti překračující hranice každodenní katastrofy. Dokážu si to velice dobře představit. Čtu právě v Corriere [della Sera], že dokonce i Radio Free Europe a Voice of America dostaly za úkol uklidňovat obyvatele východní Evropy, doporučovat jim trpělivost a zdržení se jakýchkoli protisovětských manifestací.

Bern, 17. prosince

→ Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski: *Listy 1946–1969* (Dopisy 1946–1969), 1. díl, Varšava 1998

Mieczysław Jastrun:

Lidé mají strach. Takový je současný komunismus. Komunisté nedokážou přemýšlet v jiných kategoriích, než je násilí. Právě to se nazývá „diktaturou proletariátu“. (...) Lidé nevěří v rozvoj a ustálení nového pořádku v Polsku, až si sám se svojí nadějí připadám jako lehkomyšlné dítě.

Varšava, 21. prosince

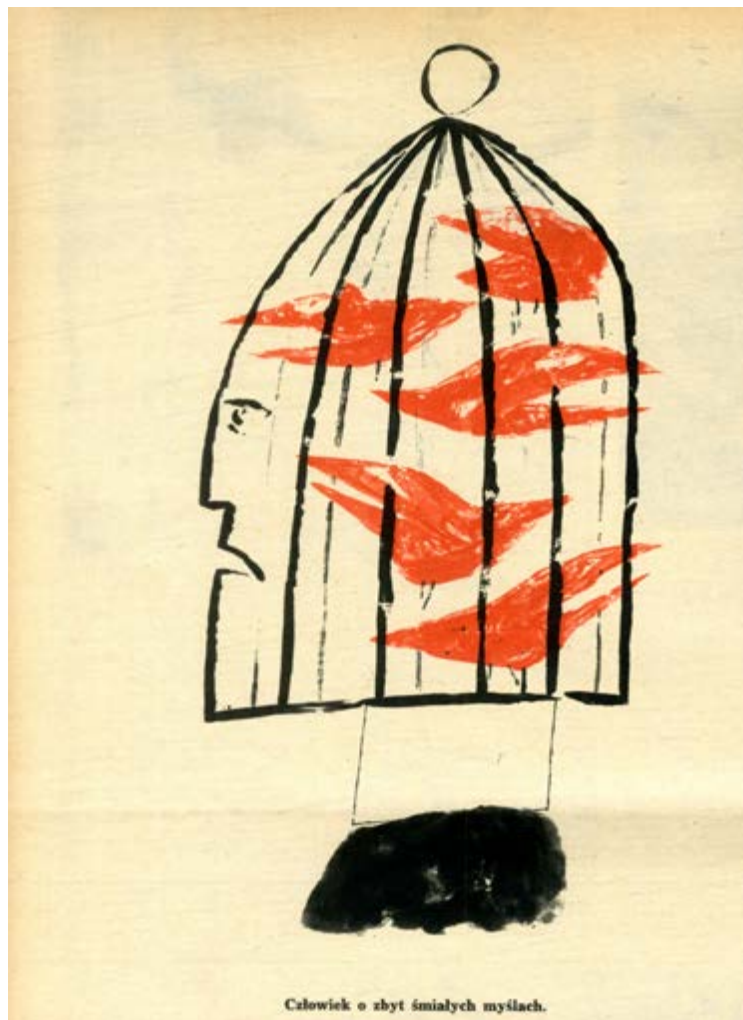
→ Mieczysław Jastrun: *Dziennik 1955–1981* (Deník 1955–1981), Krakov 2002

Leszek Dzięgiel:

V roce 1956 jsme vstupovali do další fáze existence režimu, jenž nám byl po válce vnucen. Nová propagandistická rétorika se rychle vžila. Jiná gesta a formulky odrážející politickou a ideologickou korektnost. Jiné formy protestu, aluze a úhybné manévry. Řemen, za který tahali tolik let, se jen na okamžik vysmekl z rukou opričníků. Za okamžik už ho opět pevně svírali, ačkoli provaz teď musel být mnohem delší než kdysi.

Krakov

→ Leszek Dzięgiel: *Swoboda na smyczy. Wspomnienia 1946–1956* (Svoboda na řemenu. Vzpomínky z let 1946–1956), Krakov 1996

JEN LENICA / ŚWIAT, 1957, Č. 18

Kresba nazvaná
Člověk s příliš
smělými
myšlenkami.

Budapešť, říjen
1956. Část Stalino-
vy sochy svržené
povstalci.

